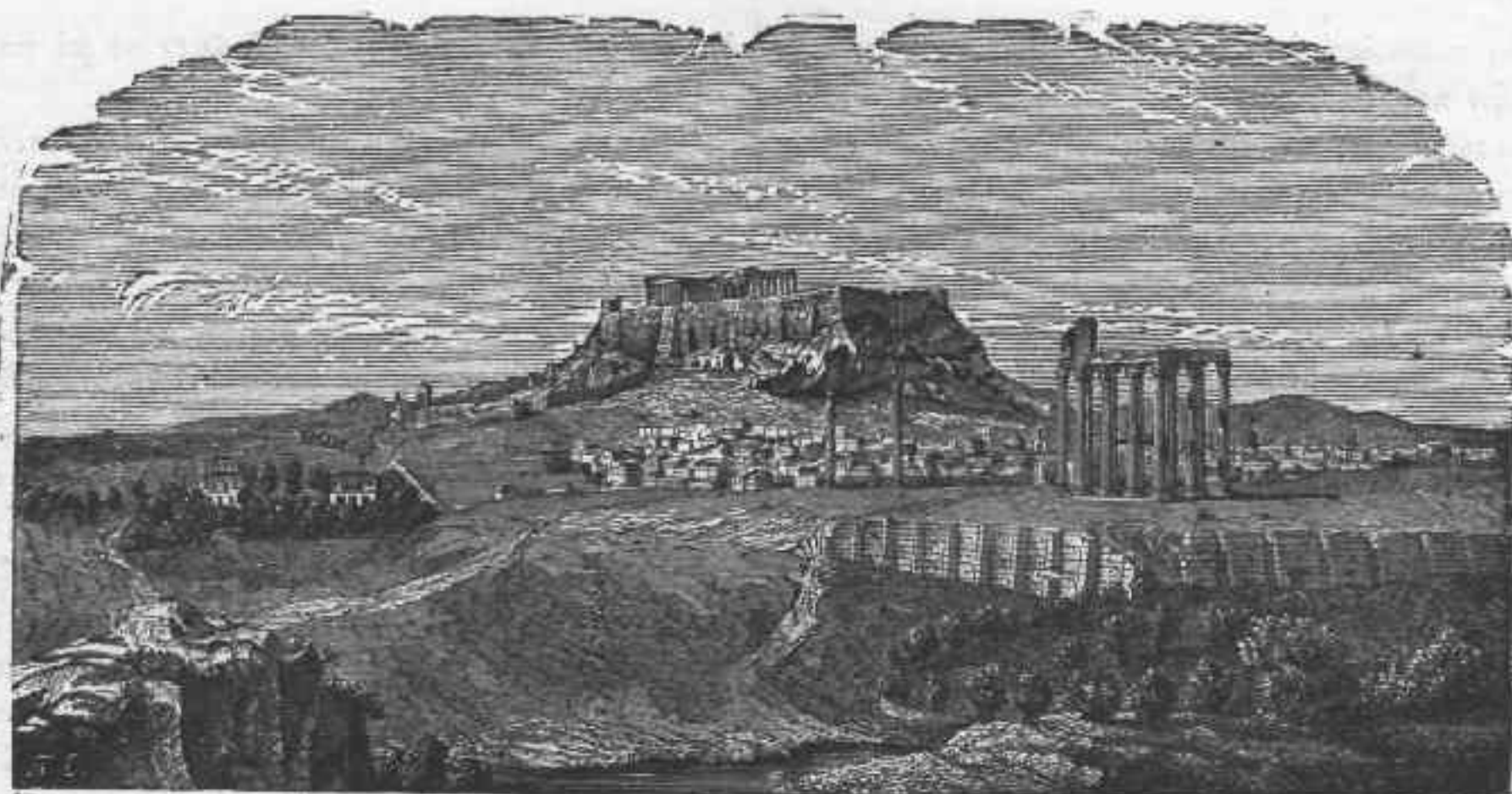

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ, 1864.

ΤΟΜΟΣ ΙΕ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 352.

ΜΕΛΕΤΑΙ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΡΜΟΖΟΝΤΟΣ ΗΜΙΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ.

(Συνέχ. καὶ τέλος. 1^{ος} φυλλ. 350 καὶ 351.)

Ζ΄.

Πρὸς τὴν τοῦ κλίματος ἐπιδράσει καὶ ἰδίως τῆς θερμοκρασίας, καὶ πρὸς τὴν ἐνεργείαν τῶν βιωτικῶν καὶ ἄλλων προηγουμένων περιστάσεων πρὸς ἐπίτασιν τῶν παθητικῶν δυνάμεων, αἵτινες εἰσὶν αἱ πηγαὶ τῶν ἐλαττωμάτων τὰ μέγιστα ζημιούντων τὴν ἐλευθερίαν, ὀφείλομεν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι καὶ ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς, ἐν ἀρχῇ μὲν εἰσερχόμενος, διαφθείρει τὰ ἔθνη, ὡς λέγει ὁ Mill ἐν τῷ περὶ ἐλευθερίας συγγραμμάτι αὐτοῦ, εἴτα δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ προαγομένου τοῦ πολιτισμοῦ τὰ ἔθνη βελτιοῦνται, οἱ δὲ χαρακτῆρες τῶν ἀνθρώπων εὐλακρινέστεροι καὶ τιμιώτεροι καθίστανται. Πρέπει πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ μὴ παραλείψωμεν καὶ τὴν διαφθοράν ἣν ἐπὶνεγκεν ὁ ἐκλογικὸς νόμος καὶ ἰδίως ὁ περὶ βουλευτῶν. Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία εἶναι ἀναμφιλέκτως ἐκ τῶν δυσχερεστάτων ζητημάτων τῆς πολιτικῆς ἐφ' ᾧ ὡς προσέπαισαν αὐτὸς ὁ διάσημος Mill, κατὰ τὴν κρίσιν

σφῶν ἐπίσης ἀνδρῶν. Ἡμεῖς δὲ ἐν τῇ κουφονοίχῃ ἡμῶν ἐλύσαμεν αὐτὸ ἐν ἀκρεΐᾳ καὶ ἡ πάνδημος ψηφοφορία ὡς ἡ πάνδημος Ἀφροδίτη ἐξεπύρνευσεν τὴν ἱερὰν ἐλευθερίαν. Τί ἐστὶ τῶνδ' ἐντι βουλευτῆς, εἰμὴ ἐγγυητῆς τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας ἐκάστου πολίτου; ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία ἦν καθίστησιν ἡ βουλή οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἐγγύησις τῆς προσωπικῆς. Τί δὲ συνέβαινε πρὶν ἡμῖν κατὰ τὰ τὸ διάστημα τῆς συνταγματικῆς ἡμῶν ἀνακολουθίας; ἀν-ὶ νὰ ἀπευθύνωνται οἱ πολῖται εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν φερέγγυον, τὸν ἔχοντα δηλαδὴ, τὰ προσόντα τοῦ νὰ γίνῃ ἐγγυητῆς τῆς ἐλευθερίας, τοῦ μερίζοντος τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν, ἀντὶ τοῦτου λέγω συνέβαινε τοῦναντίον πλὴν ἐλίγων ἐξαιρέσεων ἀπευθύναντο εἰς τοὺς πολῖτας, οἱ φίλαρχοι, οἱ ἀρχολίπαροι, οἱ διὰ τῆς βουλευτικῆς θέσεως προσωπικὰ συμφέροντα ἐπιδιδόντες, καὶ διὰ μυρίων ἀθεμίτων, ἀγοραίων καὶ χυδαίων μέσων κατάρθων νὰ εἰσπληθίσωσιν εἰς τὰς βουλευτικὰς ἐδρας. Ὅτε μὲν πάροχοι καὶ νυμφαγωγοὶ γιγνώμενοι, καὶ προαμείβοντες οὕτω τὰς ψήφους τῶν ἀπλοῦκων ἀνθρώπων, ὅτε δὲ προσφέροντες ποτήριον οἴνου, καὶ οἰνοχροῦντες τὴν ἄκρατον ἐλευθερίαν, καὶ ὅτε δωροδοκοῦντες καὶ τὴν ἀτιμωρησίαν ὑπισχνόμενοι εἰς τοὺς παραξίαις, τοὺς ἀμαρτωλοὺς καὶ καταχραστάς τοῦ δημοσίου πλούτου, ἐπετύγγανον τὰ μὲν ἴδια συμφέροντα νὰ θεραπεύσωσι, τὸ δὲ σύνταγμα ὀργα-

νον τυραννίας νὰ καταστήσωσιν. Ἐὰν πρὸς ὑποστήριξιν καὶ ἐφαρμογὴν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ἀπαιτῆται ἀρετὴ, ὡς πάντες οἱ πολιτειολόγοι πρεσβεύουσι, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι διὰ τοῦ ἐκλογικοῦ ἀγῶνος διαδηλοῦται αὕτη, καὶ ἡ τῆς κοινωνίας πρὸς τὸ πολίτευμα ἐτοιμότης ἐξελέγχεται. Ὁ ἐνάρετος τῶντι καὶ τίμιος πολίτης ὁ μόνος δυνάμενος ὡς βουλευτὴς νὰ στηρίξῃ τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν δὲν γίνεται ἐπαίτης τῶν ψήφων, ἀλλ' ἐννοεῖ, ὅτι πρέπει νὰ ἐκπληρώσῃ ὑψηλὸν καθήκον ὡς τοιοῦτος, μόνον ὅταν προσκαλῆται παρὰ τῶν συμπολιτῶν του. «Τὸ τὴν χεῖρα τῷ δήμῳ προτείνειν,» λέγει ὁ Πλούταρχος, ἡ ἀνεξάντλητος αὕτη πηγὴ τῆς ἀρχαίας σοφίας, «ψῆφον αἰτοῦντας ἢ φωνὴν ἀρ-»
 » χαιρεσιάζουσιν αἰσχροὺς καὶ ἀγενεῖς καὶ ταπεινόν»
 » τούναντίον ἔχει σεμνότητα καὶ κόσμον, αἴρου-»
 » μένης τῆς πατρίδος καὶ καλούσης.» Ἀλλὰ αἱ ἠθικαὶ αὗται ἀρχαὶ γελοῖαι παρ' ἡμῖν νομίζονται καὶ περιφρονήσεως ἄξιαι. Οὕτω δὲ ἐνεκα τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου καὶ τῶν προηγουμένων περιστάσεων, εἰς τὴν μετὰ τὸν Περικλέα ἐλευσινὴν κατάστασιν τῶν Ἀθηναίων περιήλθομεν, ἀπολέσαντες καὶ ἡμεῖς τὴν ἀληθῆ ἐννοίαν τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν, ἀντίστροφον καὶ ἀλλοπρόσαλλον αὐταῖς σημασίαν δίδοντες· οἱ πλείστοι, τὴν ἀρετὴν ὑπόκρισιν ἢ ἔωλον τι σκωρίας καὶ ἰοῦ ἐμπλεων θεωροῦσι τὴν πολυμάθειαν καὶ ἀρχαιοτρόπον σοφίαν, σχολαστικότητα καὶ χυδαιότητος ἀπόζουσιν νομίζουσι· καὶ τὴν μὲν ἀπλοϊκότητα καὶ ἀφέλειαν τῶν τιμίων ἀνθρώπων, μωρίαν καὶ βλακίαν ὑπολαμβάνουσι, τὴν δὲ δοξοκομίαν καὶ ἀγυρτεῖαν τῶν πονηρῶν, περνοῖαν καὶ πολύνειον.

Ὁ Πολύβιος ἐν τῇ θαυμασίᾳ αὐτοῦ ἱστορίᾳ μνείαν ποιεῖται τῆς τιμιότητος τῶν ἐν τέλει Ῥωμαίων, λέγων ὅτι δὲν ὑπῆρχε παράδειγμα καταχραστοῦ, ἐνῷ κατὰ τὴν Ἑλλάδα, λέγει, πάντες οἱ ἐν τέλει κατεχρόντο τὰ δημόσια (1). Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ κλεινοῦ Πελοποννησίου ἱστοριογράφου ἡ Ῥώμη ἤκμαζεν, ἡ δὲ Ἑλλάς, χάριν τῶν ὀχλαγωγικῶν πολιτικῶν συστημάτων διαφθαρεῖσα, παρήκμασε καὶ ἔκλινε τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἀριστοκρατουμένης Ῥώμης. Ἡμεῖς δὲ οἱ ἀναγεννηθέντες Ἕλληνες ὀφείλομεν νὰ ἐννοήσωμεν τὴν θέσιν ἡμῶν, καὶ οὐχὶ νὰ ἀπατῶμεν ἑαυτοὺς κρύπτοντες τὰ ῥάκη τῆς

ἠθικῆς ἡμῶν καταστάσεως ἐὰν θέλωμεν νὰ μὴ παρακμάσωμεν πρὶν ἢ ἀκμάσωμεν.

Ποῖον δὲ τὸ πολίτευμα καὶ ποῖα τὰ μέσα, ἅτινα δύνανται νὰ ἠθοποιήσωσιν ἡμᾶς, νὰ μεθαρμόσωσι τὰ ἦθη, καὶ προαγάγῃσι τὸν πολιτισμὸν ὅστις ἰδίως ἐπὶ τῶν ἠθῶν ἐρείδεται, καὶ νὰ κατορθώσωσιν ὥστε ἕκαστος ἡμῶν νὰ ἐνστερνισθῇ στερεὰν καὶ ἀκράδαντον τὴν ἐννοίαν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ καθήκοντος δι' ὧν προσκτᾶται ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία; Ἐν ἐκ τῶν οὐσιωδεστέρων μέσων ἀναντιρρήτως εἶναι ἡ θρησκεία· ἡ πίστις εἰς τὴν μετὰ θάνατον κόλασιν ἀναχαιτίζει ἀπὸ τῶν ἀνόμων πράξεων καὶ ἀμαρτημάτων. Ἀλλ' ἀπαιτεῖται ἡ διδασκαλία τῆς θρησκευτικῆς ἠθικῆς· διότι παρ' ἡμῖν ὁ ληστής νηστεύει παρασκευὴν καὶ τετάρτην, ἀλλὰ διαπράττει τὰ στυγερώτερα κακουργήματα. Ποῖος δὲ θέλει διδάξῃ τὴν ἠθικὴν τοῦ Εὐαγγελίου; ὁ κληρὸς ἕκαστος ἀπαντᾷ· ἀλλὰ ποῖος θέλει μορφώσῃ τὸν κληρὸν; ὁ δυνάμενος, ὁ ἰσχυρὸς, ἀπαντῶμεν ἡμεῖς, καὶ οὐχὶ βεβασίως ὁ χαριζόμενος χάριν συγγενικῶν ἢ ἄλλων σχέσεων. Μέγιστον ἐπίσης μέσον ἠθοποιήσεως εἶναι ἡ ἠθικὴ ἀγωγή. Καθὼς διὰ τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς, ὅ ἐστι τῆς γυμναστικῆς γεννᾶται ἡ σωματικὴ εὐεξία, διὰ δὲ τῆς διανοητικῆς ἢ τοῦ νοῦς ἀνάπτυξις, ἡ τῆς διανοίας εὐρωστία, οὕτω διὰ τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς βελτιοῦνται, κρατύνονται τὰ ἦθη. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ κρᾶσις, ἡ ἰδιοσυγκρασία καὶ αἱ πρῶται ἐντυπώσεις τοῦ βίου εἰσὶν ἡ ὑποστυφὴ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος ἕκαστου ἀνθρώπου ἰδίως. Ἀλλ' ὅταν πρόκηται περὶ ὀλοκλήρου λαοῦ, ἀπαιτεῖται γενικὴ τις ἐνέργεια ἥτις νὰ καταστήσῃ ἔξεις, ἔθη τινα, ἰδέας τινάς, ἐννοίας καὶ τρόπους τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἐνεργεῖν, καὶ νὰ πλάσῃ, ὡς εἶπεν, εὐεξίαν ἐν τῇ ψυχῇ τῆς κοινωνίας ἀπάσης. «Τὰ δὲ ἔθη καὶ ἐπιτηδεύματα, λέγει ἐν τῷ»
 » περὶ Πολιτείας Ἰππόδαμος ὁ Πυθαγόρειος, πλάσ-»
 » σει καὶ κηροχυτεῖ τὰν ψυχὰν, φυσίωσιν ἐμποι-»
 » εῦντα διὰ τὰς συνεχέως ἐνεργείας.» Ἀλλὰ ποῖος πρέπει νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς; ἡμεῖς αὐτοὶ βεβασίως καὶ οὐδεὶς ἄλλος· ἀλλ' ἡμεῖς ἡμελήσαμεν τὴν μόρφωσιν τῆς καρδίας, τὴν δὲ τοῦ ἐγκεφάλου ἀστόχως διευθύνομεν. Τρίτον δὲ καὶ μέγιστον πάντων μέσον ἠθοποιήσεως εἶναι ἡ ἀκριβὴς καὶ ἀνελλιπὴς τιμωρία ἐν περιπτώσει παραβάσεως τοῦ ἠθοποιοῦντος νόμου· διότι ὁ λόγος δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐμποδίσῃ ἡμᾶς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ νὰ μὴ πράξωμεν παράνομόν τι καὶ ἄδικον, ἀλλ' ἀπαιτεῖται ὁ φόβος τῆς τιμωρίας ἵνα ἡμᾶς ἀποτρέψῃ· «οὐ τῷ λόγῳ ἀλλὰ»
 » τῷ φόβῳ πείθονται τὰ πλήθη,» εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης. Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ νόμου, ἡ δίκη ἠθοποιεῖ τὸν ἄνθρωπον, καθιστῶσα ἔξιν καὶ φυσίωσιν διὰ τῆς συνεχοῦς ἐνεργείας αὐτῆς τὴν πρὸς τὴν κακίαν ἀποστροφὴν. «Σωφρονίζει γάρ που, καὶ δικαιότερους ποιεῖ

(1) Ἡ ἀριστοκρατικὴ πολιτεία τῆς Ῥώμης τιμωροῦσα ἐσωφρόνιζε, ἡ δὲ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν δημοκόπων διατελοῦσα Ἑλλάς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Πολυδίου, τοὺς νόμους καταφρονοῦσα τὰ ἦθη διέφθειρεν. Οὐχ ἦσαν καὶ ἐν τῇ παρακμῇ αὐτῇ οἱ Ἕλληνες εὐγενεῖς φερόμενοι τὸν Πολύβιον τὸν κατακρίναντα ἀπηνῶς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν οὐ μόνον ζῶντα ἐτίμησαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον ἀνδριάντα αὐτοῦ ἰδρύσαντο καὶ λαμπρὸν ἐπίγραμμα ἐπέγραψαν, ὅπερ ὁ Παυσανίας ἡμῖν ἔσωσεν.

» καὶ ἱατρικὴ γίγνεται πονηρίας ἡ δίκη, » ἔλεγεν ὁ Πλάτων· γιγνομένη δὲ ἱατρικὴ τῆς πονηρίας ἡ δίκη ἐμποδίζει τὸν πονηρὸν νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν ζωὴν καὶ ἰδιοκτησίαν τοῦ τιμίου πολίτου, καὶ νὰ θέσῃ ὄριον εἰς τὰς ἀτομικὰς του δυνάμεις τὰς πρὸς παραγωγὴν τῆς εὐημερίας του ἀναγκάσας· οὕτω δὲ ἡ δίκη σώζει τὴν ἐλευθερίαν.

Τί ἐστὶ τινόντι ἐλευθερία;

Οὐδεὶς, νομίζω, πλὴν τῶν ἀγρίων καὶ ὅλως βαρβάρων, πρεσβεύει τὴν ἄκρατον ἐλευθερίαν, τὴν αὐθαιρεσίαν, τὴν ἑλλειψιν παντὸς νόμου ὀρίζοντος καὶ κανονίζοντος ἐκάστου τὸ δίκαιον καὶ καθήκον, ἀλλ' ἐννοεῖ ὅτι ἡ ἐλευθερία του ἔχει μὲν ὄριον τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἄλλου, οὐδεμίαν ὅμως ἄλλοτρίαν δυνάμει ἐξωτερικῇ ἢ ἐσωτερικῇ πρέπει νὰ ἀντιτάσσεται εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῶν παρὰ τῆς φύσεως δοθεισῶν ἐνεργειῶν καὶ ἐτοιμοτήτων καὶ ἀναχαιτίσει τὸν περιορισμὸν του. Καὶ αὕτη εἶναι ἡ ἀκριβοῦς ἐννοία τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας, ἥς πρέπει νὰ ἀπολαύωσι ἀδιακρίτως πάντα τὰ μέλη τῆς κοινωνίας. Ἀλλὰ τίς πρέπει νὰ συντάξῃ τοὺς νόμους ἐν πάσῃ ἀκριθείᾳ, ὥστε νὰ μὴ ἐλαττωθῇ ἡ ἐλευθερία τοῦ μὲν πρὸς αὐξήσιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ δέ; διότι, ἔσαν ὁ νόμος ζημιοῦ τοὺς μὲν καὶ ὠφελεῖ τοὺς δέ, εἶναι ἄδικος καὶ τυραννικός· ἡ δὲ ἀδικία ἀφαιρεῖ μέρος τῆς ἐλευθερίας· καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὑποτασσόμενοι τοῖς νόμοις ἀπολλύουσι μὲν ἐν μέρος τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ συντηροῦσιν ἐξ ἴσου τὸ ὑπόλοιπον. Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἡ ἀπάντησις φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ὁπωσοῦν εὐκόλος, καὶ τὸ ζήτημα εὐλύτον· οἱ λαοὶ ἐντέλλονται τοῖς σοφωτέροις καὶ ἐναρτεωτέροις τὴν σύνταξιν τῶν νόμων, τοῖς Χαρῶνδαις καὶ Ζαλευκοῖς δηλαδή· πρὸς μείζονα δὲ ἐμπέδωσιν τοῦ ἀκριβοδικαίου αὐτῶν ὑποβάλλουσιν αὐτοὺς εἰς τὴν συζήτησιν καὶ ἐπικύρωσιν ἐναρέτων ἐπίσης ἀντιπροσώπων. Διὰ τοῦ μέσου τούτου πᾶς πολίτης, μέλος τῆς κοινωνικῆς ὁλομελείας συνεργάζεται οὐ μόνον εἰς τὴν συντήρησιν τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας του, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀρτιότητα τῆς κοινωνίας ἀπάσης, καὶ συμπράττει ὥστε οἱ νόμοι νὰ προστατεύωσι καὶ ἐνθαρρύνωσι πᾶν μέλος τῆς κοινωνίας εἰς τὸ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ διάθεσιν ἔργον, εἰς τὴν γεωργίαν, δηλαδή, τὴν βιομηχανίαν, τὸ ἐμπόριον, τὰς τέχνας, τὰς ἐπιστήμας κλπ. Ὅθεν συνάγεται ὅτι ἡ σύμπραξις τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας εἰς τὴν σύνταξιν τῶν νόμων, τῶν συντελούντων ἰδίως εἰς τὴν παραγωγὴν ἀπάσης τῆς κοινωνίας, ἀποτελεῖ τὴν κοινωνικὴν ἐλευθερίαν.

Ἡ ἰδέα τῆς κοινωνικῆς ἐλευθερίας ἀπορρέει ἐκ τῆς ἀκαταμαχχέτου ἰδέας τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ προκλεῖ ζήτημα σπουδαιότατον. Καθὼς πᾶς πολίτης ἔχει δικαίωμα ἀναφαίρετον εἰς τὴν προ-

σωπικὴν του ἐλευθερίαν, εἶναι κύριος νὰ κυβερνᾷ ἑαυτὸν κατὰ τὴν ὁρεξίν του, τὴν κλίσιν του, τὴν διάθεσιν του, τὴν ἱκανότητά του, τὴν θέλησιν του κλπ., ἔχει καὶ τὸ δικαίωμα ἐξ ἴσου νὰ συνεργάζεται περὶ τῶν γενικῶν ἀναγκῶν ὁλοκλήρου τῆς κοινωνίας, νὰ χείρῃ ἕκαστος ἀδιακρίτως τὸ δικαίωμα τῆς κοινωνικῆς ἐλευθερίας; Ὁ μὴ συνεισφέρων εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνίας, ὡς ἐν παραδείγματι, ὁ μὴ φορολογούμενος δηλαδή, πρέπει νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰς σκέψεις καὶ ἀποφάσεις περὶ τῆς φορολογίας τῶν φορολογουμένων; Τὸ ἄδικον καὶ τυραννικὸν οὐκοῦθεν καταφαίνεται· διότι ἀπὸ τοῦ φορολογουμένου ἀφαιρεῖται ἐν μέρος τῆς ἰδιοκτησίας του καὶ ἐπομένως τῆς ἐλευθερίας του τῆς προσωπικῆς· ἐπειδὴ δὲ ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία πάντων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας πρέπει νὰ ᾖ ἴση, ἐν δὲ τῇ φορολογίᾳ ἡ τοῦ φορολογουμένου προσωπικὴ ἐλευθερία ἐλαττωθῇ, τοῦ δὲ μὴ φορολογουμένου δὲν προσβάλλεται, δέον τοῦ φορολογουμένου νὰ ἀναπληρωθῇ ἡ ἐλάττωσις τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς κοινωνικῆς. Ὅθεν ἔπεται ὅτι ὁ μᾶλλον φορολογούμενος ἀπολλύων μείζον μέρος τῆς προσωπικῆς του ἐλευθερίας, πρέπει ἀναλόγως νὰ ἀπολαύσῃ μείζονα δόσιν κοινωνικῆς πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀπωλείας.

Ἐκαστος ἐννοεῖ ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης προτάσεως ὅτι ἡ ἰδέα τῆς κοινωνικῆς ἐλευθερίας ἐπάγεται τὸ δυσχερὲς ζήτημα τῆς ψηφοφορίας. Πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα ἕκαστος ἀνεξαιρέτως τοῦ ψηφίζεσθαι τοὺς ἀντιπροσώπους; ἕκαστος πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι; ἀπεδείξαμεν ἔμπροσθεν ὅτι τὸ ἀπολαύειν καθολικῶς τῆς κοινωνικῆς ἐλευθερίας προσβάλλει τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν ἥτις εἶναι τὸ τιμαλφέστατον καὶ τὸ δικαιοτάτον πάντων.

Ὁ σοφὸς Mill (1) πρεσβεύει τὴν καθολικὴν ψηφοφορίαν μόνον τὴν ἄγνοιαν τοῦ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν τιθεὶς ὄριον ἀπακλειστικόν· ἀλλ' ἅμα ὡς ἔλυσε τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ζητήματος κατὰ τὸ δοκοῦν, ἐνόησεν ὡς φιλόσοφος, ὅτι ἡ φύσις τέρπεται ἐν τῇ ποικίλῃ, ὁρρωδᾷ τὴν μονοτονίαν, ὅτι ὑπάρχει φυσικῇτις ἱεραρχία ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ τὴν ἐντελῇ ἰσότητά τῶν δικαιωμάτων καταστρέφουσα. Τὴν ἱεραρχίαν ταύτην ὑποστηρίζει καὶ ὁ μεταφράσας εἰς τὴν γαλλικὴν τὰ συγγράμματα αὐτοῦ σφόδρα φιλελεύθερος Dupont-White ἐν τῷ λεξικῷ τῆς Πολιτικῆς ἀποφαινόμενος, ὅτι πάντες μὲν οἱ ἄνθρωποι δέον ἵνα ᾖσι ἴσοι ἐνώπιον τοῦ νόμου, ἀλλὰ δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι πάντες ἐξ ἴσου ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦ κυβερνᾶν. Ἡ ἐνέργεια τοῦ μὲν ἐπὶ τοῦ δὲ γεννᾶται ἐκ τινος ὑπεροχῆς ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ

(1) Ὁ Κ. Γ. Ναυτῆς μεταφράσας τὸ περὶ ἀντιπροσωπικῆς πολιτείας σύγγραμμα τοῦ Κ. Mill ἐνηργήθησεν τὴν κοινωνίαν ἡμῶν.

ἀρχὴ τῆς ἱεραρχίας, καὶ ἐξ ἧς ἀπορρέει ἡ ἀρχὴ τῆς αὐθεντίας κατὰ τοσοῦτον ἀναγκασίας καθ' ὅσον ἡ ἀρχὴ αὕτη. Ὁ δὲ Mill, σκεφθεὶς ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐξομωῶσι τοὺς ὑπερέχοντας κατὰ τὴν νοημοσύνην καὶ ἱκανότητα πρὸς τοὺς ἐστερημένους τούτων, συνέλαβε τὴν ιδέαν νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι οἱ ἱκανοὶ καὶ νοήμονες πρέπει νὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα πλειόνων τῆς μιᾶς ψήφων. Ἐκαστος ἐννοεῖ, ὡς λέγει ὁ Dollfus ἐπικρίνων τὰς ιδέας τοῦ Mill ἐν τῇ Γερμανικῇ Ἐπιθεωρήσει, ὅτι πᾶς πολίτης ἤθελε προτιμήσει οὐδόλως νὰ ψηφοφορήσῃ ἢ νὰ ἐκληφθῇ μὴ ἱκανὸς καὶ μὴ νοήμων, ἀνίκανος δηλαδὴ καὶ ἀνόητος. Οὕτω δὲ γνωματεύων ὁ Mill περὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ ψηφοφορεῖν, ἐκουσίως νοθεύει τὴν ιδέαν τῆς τοῦ λαοῦ κυριαρχίας, ἥτις ἐπὶ τῆς ἀριθμητικῆς πλειονότητος στηρίζεται· ἡ δὲ περίστασις αὕτη ἐσήμανε τὴν ὀπισθοχώρησιν τῶν παραδόξως καὶ κακῶς ἐννοούντων τὴν ἐλευθερίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ δὲν δύναται νὰ ἀσκήσῃ τὸ νευρικὸν σύστημα, νὰ ὀξύνῃ τὰς διανοητικὰς δυνάμεις εἰμὴ τὸ ἐλάχιστον μέρος ἕνεκα τῶν πλείστων ὑλικῶν ἀναγκῶν, ἔπεται ὅτι ἡ σαπρὰ ιδέα τῆς τοῦ λαοῦ κυριαρχίας ἄγει κατ' εὐθείαν εἰς τὴν βαρβαρότητα. Ὁ ἱατρός De la Rozière (Philosophie Physiologique de l'homme) ἔλεγεν εὐλόγως· « οὐδεὶς ἡγεμὼν δύναται νὰ γίνῃ » πραγματικῶς ἀπόλυτος, οὔτε λαὸς πραγματικῶς » κυρίαρχος. »

Πρὸς ἑλεγχον δὲ τῆς νοημοσύνης καὶ ἱκανότητος πλὴν διαφόρων ἄλλων προσόντων ἅπερ εὐφυῶς ἀνευρίσκει πρὸς στήριξιν τῆς πολυψηφίας, ἐφίεται καὶ εἰς τὴν κοινὴν γνώμην· αὕτη πρὸς τοῖς ἄλλοις δύναται νὰ ὑποδείξῃ, κατὰ τὸν σοφὸν Mill, τὸν ἔχοντα τὸ δικαίωμα μᾶλλον τῆς μιᾶς ψήφου. Παράδοξος φαίνεται ἡ ιδέα αὕτη· εἰ καὶ, ἐν αὐταῖς ταῖς μᾶλλον ἐκπολιτισθείσαις κοινωνίαις, τὸ πλῆθος πολλὰκις τὴν πονηρίαν, ἣν ἐκτυλίσσει ἐν τῷ κλέπτειν καὶ λωποδυτεῖν ὁ ἡλίθιος καὶ ὁ βλάξ, ὡς θαυμασίαν ὀξύνουσαν ἐκλαμβάνει, ὡς λέγουσιν οἱ διασημότεροι τῶν παρανοσιολόγων, πολὺ μᾶλλον ἐν ταῖς κοινωνίαις ἐνθα αἱ ἀνώτεραι τάξεις θέσει καὶ περιορίζῃ μὲν μάλιστα διαφέρουσι τοῦ χυδῆν λαοῦ.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος περὶ κοινῆς γνώμης, τὰ δὲ ποικίλα ζητήματα τῆς πολιτικῆς παρεντίθενται τὸ ἐν ἐντὸς τοῦ ἐτέρου, ὡς τὰ χάρτινα χωνία τῶν ἡμετέρων καπνοπωλῶν, θέον καὶ ἡμεῖς νὰ παραισάξωμεν ταῦτα ὡς ὁ πατήρ τῆς ἱστορίας παρεμβάλλει τὴν μίαν ἱστορίαν ἐντὸς τῆς ἄλλης. Τὸ δὲ περὶ κοινῆς γνώμης ζήτημα εἶναι ζωτικὸν ἐνθα μάλιστα εὐρυχώρως διενεργεῖται τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα, καὶ δικαιολογεῖ τὴν ἐπομένην ἐκδρομὴν.

Ἡ κοινὴ γνώμη, τὸ κοινὴ τοῖς ἀνθρώποις δοκοῦν, ἡ φορὰ τῶν ἀνθρώπων, ὡς ὠνόμαζεν αὐτὴν ὁ πολλὰ

βιβλία περὶ αὐτῆς συγγράψας Στωϊκὸς Χρύσιππος καὶ ἐξ αὐτῆς τὴν εὑρεσιν τῆς ἀληθείας προσδοκῶν, εἰκοσι καὶ ἐπέκεινα αἰῶνας πρὸ τοῦ Λαμεναίου τοῦ συγγράψαντος παρὰ πλείω τῷ τρόπῳ τὰς *Esquisses d'une Philosophie*, θεωρεῖται ὡς ὁ γνώμων τῆς ἀληθείας, ὡς ὁ ὑπέρτατος λόγος τῆς τροπῆς τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας πρὸς τὴν δεινὴν ἢ δεινὰ πορεῖν, ὡς τὸ ἀκράδαντον στερέωμα τῆς πίστεως. Δὲν ὑπάρχει ἀμφισβησία ὅτι ἡ φορὰ τῶν ἀνθρώπων ἀποτελεῖ μεγίστην αὐθεντίαν, ἀλλὰ τὸ κύρος αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ εἶδους τῶν ιδεῶν. Εἰσὶ τῶν ἡθικῶν καὶ τινες ιδέαι, κληροδόμημα τῆς ἀνθρωπότητος ἀπάσης, αἵτινες αὐτομάτως ἀπορρέουσιν, ὡς εἰπεῖν ἐκ τῶν σπλάγχχνων αὐτῆς, ἀνευ ἀναλύσεως τινος, ἀνευ προηγουμένης νοερᾶς ἐργασίας, ὑποκειμενικῶς ἐν τῇ δικαιοῦ τῆς ἀνθρωπότητος ἐκλάμπουσιν· αὗται δὲ ἀναμφιδύτως τὴν ἀλήθειαν ἐκφράζουσιν. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἄλλαι ιδέαι ἡθικαὶ ἢ μὴ, ἐξ ὀρθῆς ἢ ἐσφαλμένης κρίσεως παραχθῆσαι, ἐκ μιᾶς ἢ πλείονων πηγῶν ἀναβλύσασαι, καὶ ἐν ἀκαρεῖ διαδοθῆσαι· δὲν δύνανται ὁμῶς αὗται, καὶ περὶ τὴν κοινὴν γνώμην ἀποτελοῦσαι, νὰ ἔχωσιν ἀείποτε τὸ αὐτὸ κύρος, καὶ ἀλάνθαστον τῆς ἀληθείας γνῶρισμα νὰ γίνωσι, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ χρόνου ἐξελέγχονται πολὺ τῆς ἀληθείας ἀπέχουσαι, προλήψεις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπιζήμιοι, βοσκὴ συνήθως τοῦ ὄχλου δύσπεπτος καὶ νοσογόνος. Πρὸς πλείονα δὲ τοῦ περὶ κοινῆς γνώμης θέματος σαφένειαν ἀρκοῦσι δύο ἱστορικὰ παραδείγματα.

Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν φάθος κατέλαβε τὴν Ἀγγλίαν, μὴ ἀρειμάνιος ἐχθρὸς αἵφνης ἐπιπέση καὶ καταστρέψῃ τὴν χώραν. Ἀμέσως δὲ ἡγέρθη τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας τοῖς εὐγενέσι τέκνοις τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλβιῶνος, καὶ σώματα ἐθελοντῶν πρὸς φύλαξιν τῆς πατρίδος ἐν ἀκαρεῖ ὀργανίσθησαν. Ἡ δὲ κυβέρνησις δὲν ἐπέτρεψε τοῖς ἱρλανδοῖς τὴν σύστασιν τοιούτων στρατιωτικῶν σωμάτων. Ἐν μικρῷ διαστήματι χρόνου ἡ κοινὴ γνώμη γενεαί, καθαρὰ, ἀπόρροια τῆς ἡθικῆς τοῦ δικαίου ιδέας ἐμορφώθη. Ἐπιτροπὴ δὲ πέρυσιν κατὰ τὸν Μάϊον εἰς τὸν πρωθυπουργὸν παρουσιασθεῖσα ἀνήγγειλεν αὐτῷ τὴν σύστασιν τῆς κοινῆς γνώμης (1). Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ κοινὴ γνώμη ὑπῆρξεν ὁ γνώμων τῆς ἀληθείας· ὑπῆρξε δηλαδὴ ὁ ἑλεγχος τῆς τῶν δικαιωμάτων ἀνίσου διανομῆς· ἀλλ' ὅταν πρόκηται περὶ ἀντικειμένων ἐπιστημονικῶν, ἐν οἷς ἡ κρίσις χαλεπὴ, οἱ δὲ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων δὲν δύνανται νὰ ἀ-

(1) Ὁ πρωθυπουργὸς ἐνόησε βεβαίως τὴν σύστασιν τῆς κοινῆς γνώμης, ἀλλ' εἶπεν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ὅτι πρακτικῆς τῆς γνώμης τὸν ἐμποδίζει νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν σύστασιν ἐθελοντῶν· ἕκαστος ἐννοεῖ τὸν λόγον τῆς ἀπώσεως τῆς κοινῆς γνώμης.

κριδολογήσωσι περὶ τοῦ προκειμένου, ἕνεκεν ἐλλείψεως πολυχρονίου τριβῆς, ἡ κοινὴ γνώμη πολλάκις ἐσφαλμένως σκευάζεται καὶ γελοία ἐνίοτε ἀκολουθῶς διελέγχεται. Ὁ Στοιχὸς Χρύσιππος, π. χ. ἐπρέσβευεν ἐναντίον τῆς ἰδέας τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ ἱπποκράτους, ὅτι ἡ διάνοια ἐδρεύει ἐν τῷ θώρακι καὶ οὐχὶ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ· πρὸς ὑποστήριξιν τῆς δόξης αὐτοῦ κατέφυγεν εἰς τὴν φασὶν τῶν ἀνθρώπων. Πάντες οἱ ποιηταί, ἔλεγεν, οἱ τὴν κοινὴν γνώμην ἐκφράζοντες, καὶ ἰδίως ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Ὀμηρος, ἐν στήθεσσι τίθησι τὸν νόον· καὶ τοιαύτη ὑπῆρξε τῶντι ἡ κοινὴ γνώμη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐποχῇ περὶ τῆς ἔδρας τῆς διανοίας. Ἀλλ' ἡ πρόοδος τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων ἀνέτρεψεν ἐκ βάθρων αὐτήν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς κοινῆς γνώμης. Εἶναι δὲ δυνατόν νὰ πιστεύσωμεν ταύτῃ αἰείποτε τὴν ἀλήθειαν ἐμφαινούσῃ, ὅταν πρόκειται περὶ ἐκτιμήσεως τῆς τε νοημοσύνης καὶ ἱκανότητος ἐκ μέρους τοῦ πλήθους, τοῦ κλίνοντος συνήθως τὸν αὐχέναν εἰς τὴν ἀγυρτείαν; καὶ πιστεῦει ὁ σοφὸς Mill ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη ἔσεται ὀρθή, ἐνθα μάλιστα δὲν ὑπάρχει τάξις τις ἀνθρώπων ἀνωτέρας ἐπιστημονικῆς ἢ πολιτικῆς ἀγωγῆς, δυναμένων νὰ ἐνσπείρῃσι γνώμην τινὰ εἰς τὸν κατώτερον λαὸν καὶ κοινὴν νὰ τὴν καταστήσωσι; Δὲν πρόκειται ἤδη περὶ ἡμῶν ὁ Mill, ὡς ἐρρέθη, μνείαν ποιεῖται ὅταν πραγματεύεται περὶ τῶν αἰτιῶν τῆς μὴ ἐφαρμογῆς τῆς ἀντιπροσωπικῆς πολιτείας, ἀλλὰ γινώσκει κάλλιον ἡμῶν ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γνώμη τις ὅτε μὲν ὀρθή, ὅτε δὲ ἀμφοίβολος ἢ καὶ ἐσφαλμένη χαλκεύεται ἐν τοῖς ὑπερώοις τῆς ὑψηλῆς κοινωνίας, βόσκει δὲ κατερχομένη καὶ πλημμυροῦσα τὴν κοινωνίαν, κοινὴ κατάντη.

Η'.

Ἐν ταῖς προηγουμένοις ἀπεδείξαμεν ὅτι οἱ νόμοι ἡθοποιοῦσι τὴν κοινωνίαν καὶ σώζουσι τὴν προσωπικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐλευθερίαν ὅταν ἀκριβῶς καὶ ἀπαρσκαλεύτως ἐκτελῶνται. Ἀλλὰ ποῖος πρέπει νὰ ἐφορεύσῃ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν καὶ ἐκτέλεσιν αὐτῶν; ὁ ἔχων τὴν αὐθεντίαν καὶ δι' αὐτῆς τὴν δύναμιν. Παρ' ἡμῖν, ὡς ἀπεδείξαμεν, ἐκλιπούσης πάσης αὐθεντίας ἕνεκα τῶν περιστάσεων, οὐδεὶς ἄλλος κέκτηται τὴν αὐθεντίαν εἰμὴ ὁ Βασιλεὺς, αὐτὸς καὶ μόνος· τὸ ἔθνος προσεδόκα τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα, ὡς τὸν μόνον σωτῆρα, διότι καὶ πάλιν ἡ πείρα ἀπέδειξεν αὐτῷ ὅτι ἡ Συνέλευσις, καὶ τοὶ ἐκ τῶν ἐγκρίτων ὡς ἔγγιστα τοῦ ἔθνους συστάσα, δὲν εἶχε τὴν αὐθεντίαν νὰ στηρίξῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου καὶ νὰ προσυλάξῃ τὸ ἔθνος ἀπὸ τῆς ἀναρχίας τῆς ἐν τῇ μεσοβασίλειᾳ ἐπισκηψάσης. Τὸ ἔθνος ἐζήτησεν ἀνεκαθεν Βασιλέα ἐκ γενεᾶς Βασιλέων, διότι ἡ ἰδέα

αὕτη ἐπάγεται τὴν γοητείαν καὶ ἐπομένως τὴν αὐθεντίαν καὶ τὴν δύναμιν. Στηριζόμενον τὸ ἔθνος εἰς τὸν χριστιανισμόν, εἰς τὴν βασιλικὴν ἀνατροφὴν τοῦ ἀνωτάτου ἄρχαντος, ἐθεώρησεν αὐτὸν μόνον ἀρκούντως ἐγγυητὴν τῶν ἐλευθεριῶν του καὶ οὐδένα ἄλλον, διότι ἄλλος δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὅμοια προσόντα· τὸ ἔθνος ἐνόησεν, ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὴν θέσιν τῶν λαῶν περὶ ὧν ὁ Ἀριστοτέλης φησὶν· «ἐβασιλεύοντο πρότερον οἱ λαοὶ ὅτι σπάνιον ἦν εὐρεῖν ἄνδρας πολλοὺς διαφέροντας κατὰ ἀρετὴν.»

Τὸ ζήτημα ὅπερ ἡμεῖς διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς σχολιᾶς ὁδοῦ λύσαμεν ἤδη, ἔλυσεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς διὰ ἐσωτερικῆς εὐθυωρίας (intuition)· ἡ συνειδήσις του ἐκπλαγέσσα ἐκ τῆς ἀταξίας καὶ κακουργίας ἀνεπλήρωσε τὴν Πυθίαν τῆς ἀλλοθρήσκου ἡμῶν ἐποχῆς· «Μαστιγονόμων δεῖσθαι τὴν πόλιν,» εἶπεν αὕτη εἰς τοὺς τιμίους Σικυωνίους, τοὺς αἰτήσαντας θεραπείαν τῆς ὑπὸ τῆς ἀναρχίας καὶ κακουργίας μαστιζομένης πατρίδος των. Ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ ἔμενον ἐγκεχαρπαγμένον λεληθότως πῶς τὰ ἀρχαῖα τῶν σοφῶν παραγγέλματα· ἐνόησεν ὅτι ἡ «Μοναρχία» ζευχθεῖσα μὲν ἐν γράμμασιν ἀγαθοῖς, οὐς νόμους «λέγομεν, ἀρίστη πασῶν τῶν ἐξ' ἄνομος δὲ χαλεπὴ» καὶ βαρυτάτῃ ξυνοικῆσαι, κατὰ Πλάτωνα· «ὅτι» ἡ Βασιλεία τελειοτάτη ἐστὶ καὶ μεγίστη τῶν «Πολιτειῶν,» κατὰ Πλούταρχον· ὅτι, κατὰ τὸ Αἰσχύλου ἱαμβεῖον· «Μόνῃ ἡ Βασιλεία δεῖ ἐν τῇ πρώτῃ μνη καθῆσθαι τῆς πολιτείας, πάντα κυβερνῶσα» καὶ πάντων ἄρχουσα πάντα χρήσιμα ποιεῖν.»

Καὶ τὸ μὲν ἔθνος οὕτως ἐμπνεόμενον, ἅμα ἀπασείσαν τὸν βάρβαρον ζυγόν, ἐζήτησε Βασιλέα ἰσχυρὸν ἐκ τῆς πεπολιτισμένης καὶ χριστιανικῆς Εὐρώπης, μὴ δυνάμενον νὰ ἐπιτύχῃ αἰσυμνητὴν τινὰ ἐκ τῶν ὁμοεθνῶν του· ἐν δὲ τῇ κραταιᾷ ἐνεργείᾳ τοῦ Βασιλέως ἤλπισε νὰ εὐρῇ τὴν ἐλευθερίαν του διὰ τῆς τῶν νόμων ἐκτελέσεως καὶ τῆς τάξεως. Λόγιοι δέ τινες εἴτε ῥαδιουργοῦμενοι, εἴτε ποτισθέντες τῶν ναμάτων τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης καὶ εἰλικρινῶς δοξάζοντες, εἴτε στάδιον βουλευτικῆς εὐκλείας ἐλπίζοντες, ὑπεστήριξαν ὅτι πρέπει νὰ τεθῇ ὄριον καὶ φραγμὸς τῇ νομοτελεστικῇ ἐξουσίᾳ τοῦ Βασιλέως. Τίς τῶντι ἐγγυᾶται ἡμῖν, εἶπον οἱ ὡς ἐκ θαύματος τὸν πολιτισμὸν τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκσφενδονίσαντες, ὅτι ἡ Βασιλεία ἐξερχομένη τοῦ κειμένου νόμου καὶ παρανομοῦσα δὲν θέλει εἰς τυραννίαν ἐκτραπῇ; Εἶναι μὲν ἀληθές, λέγουσιν, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς καὶ ὁ πολιτισμὸς ἐξημέρωσαν τὰ ἦθη καὶ τὴν διάνοιαν ἀκμαϊότεραν κατέστησαν· δὲν εἶναι καθ' ἡμᾶς δυνατόν νὰ ἴδωμεν πλέον Νέρωνας, Καλλιγούλας, Καρακάλλας, Κομμόδους καὶ τοιαῦτα τῆς ἀνθρωπότητος ἀποστήματα· καὶ ὁ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους σχετικῶς πρὸς τὴν ἐποχὴν τῶν Νε-

ρώνων Ιωάννης τῆς Ρωσσίας ὁ τέταρτος ὑπῆρξε μὲν τύραννος ὠρὸς, ἀλλ' ἐφάνη τοιοῦτος κατὰ προκρί-
των ὀλιγαρχικῶν τῆς κοινωνίας ἐκείνης τυραννο-
τέρων καὶ ὠμοτέρων. Ἀλλὰ καὶ τοὶ ἀπίθانون, ἐν-
δεχόμενον ὅμως ἕνεκα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως νὰ
προυνισθῇ ἡγεμόν τις μοχθηρὸς ἐξ αἰτίας ἀνω-
μάλου τινὸς σωματικῆς διαθέσεως, οἷαι τῶν εἰρημέ-
νων τυράννων. Ὅθεν δέον νὰ τεθῇ φραγμὸς εἰς τὴν
νομοτελεστικὴν ἐξουσίαν, ὥστε νὰ μὴ δύναται αὕτη
νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν.

Εἰσὶ δὲ ἄλλοι οἵτινες φοβοῦνται μὴ ἡ πολιτικὴ
αὕτη ἐλευθερία, ἥτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἐγγύησις
τῆς προσωπικῆς, γεννήσῃ ἀντίστροφον τυραννίαν
μὴ τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα, ὅπερ ὀλίγον δια-
φέρει τῆς δημοκρατίας, ἐνθα μάλιστα δὲν ὑπάρχει
ἀριστοκρατία, παραγάγῃ τὴν ἀναρχίαν, ἣν πάντες οἱ
λαοὶ αἰετοτε φοβήθησαν· παράδειγμα δὲ ἔστω τοῦ-
του ἡ πόλις αὕτη ἐν ἣ κατοικοῦμεν. Ὅταν τὸ ἀκρα-
τον δημοκρατικὸν στοιχεῖον κατίσχυσεν ἐν Ἀθήναις,
ὁ ῥήτωρ Ἀντιφῶν ἀπὸ τοῦ βήματος ἐκράυγαζεν· « Ἀν-
» αρχίας δ' οὐδὲν κάκιον ἀνθρώποις· ταῦτα γινώ-
» σκοντες οἱ ἐμπροσθεν ἄνθρωποι ἀπὸ τῆς πρώτης
» εἰθίζον τοὺς παῖδας ἄρχεσθαι καὶ τὸ κελευόμενον
» ποιεῖν. » Ὁ δὲ Σοφοκλῆς ἐν τῷ θεάτρῳ ἔλεγεν·
« Ἀναρχίας δὲ μείζον οὐκ ἔστι κακόν. » Οἱ τὴν ἀν-
αρχίαν οὕτω φοβούμενοι συνεπάγουσιν, ὅτι ἐπειδὴ
παρ' ἡμῖν δὲν ὑπάρχει τάξις τις κεκτημένη αὐθεν-
τίαν τινὰ ἕνεκα τῶν προειρημένων περιστάσεων, ἡ
διὰ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ἐλάττωσις
τῆς βασιλικῆς αὐθεντίας θέλει χαλαρώσῃ τὴν ἐπι-
τῆς ἐκτελέσεως τῶν νόμων ἐνέργειαν καὶ παρέξει οὐ
μικρὰν δυσκολίαν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἔθνους. Προσ-
θέτουσι δὲ οἱ οὕτω δοξάζοντες, ὅτι ἐπειδὴ δὲν ὑ-
πάρχουσι παρ' ἡμῖν πολλοὶ ἄνδρες διαφέροντες κατὰ
ἀρετὴν, κατὰ τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ῥῆσιν, δὲν δυ-
νάμεθα νὰ θέσωμεν ὅριον εἰς τὴν νομοτελεστικὴν
ἐξουσίαν· δὲν εἶναι δυνατόν κατὰ τὸ παρὸν νὰ ἐπι-
τύχωμεν πολιτικὴν ἐλευθερίαν· δὲν δυνάμεθα νὰ
εὕρωμεν ἄλλον ἐγγυητὴν τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας
ἡμῶν εἰμὴ τὸν Βασιλέα· διότι θέλοντες διὰ τοῦ κοι-
νοβουλευτικοῦ συστήματος νὰ ἀποφύγωμεν ἐνδε-
χομένην ἀλλ' ὅμως ἀπίθانون τυραννίαν τοῦ ἐνός, θέ-
λομεν διδοῖν τὴν ἐξουσίαν ἀλληλοδιαδόχως εἰς ἄν-
θρώπους, οἵτινες ἔχοντες ὑποχείριον τὴν νομοτελε-
στικὴν ἐξουσίαν, περὶ τῶν ἰδίων δὲ μεριμνῶντες,
ἔσονται αὐτοὶ ἐπαχθέστεροι τοῦ ἐνός· οἱ νόμοι θέ-
λουσι παραβιάζεσθαι, ἡ ὑπηρεσία διαστρέφεσθαι, καὶ
ἡ διοίκησις τῆς χώρας παραλύει, καὶ ἐπομένως ἀντὶ
ἐλευθερίας ἔχομεν βεβαίαν τυραννίαν ὑπὸ περισσο-
τέρων ἐνεργουμένην. Οἱ ταῦτα ἀναπολοῦντες λέ-
γουσι πρὸς τοῦτοίς, ὅτι οἱ Γάλλοι ἐπὶ τοσούτους
αἰῶνας εἰς τοὺς βασιλεῖς τῶν εὕρισκον τὴν μόνην

ἐγγύησιν τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀπέναντι τῶν εὐγενῶν
καὶ τοῦ κλήρου, ὥστε νὰ πολυανθρωπήσῃ ἡ Γαλ-
λία, νὰ ἀκμάσῃ, δὲ αἱ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι παρ'
αὐτοῖς. Ἐτι μᾶλλον οἱ Πρώσσοι, οἵτινες μόλις
πρὸ ὀλίγων ἐτῶν κατήρτισαν ἀντιπροσωπικὴν πο-
λιτείαν. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι τυ-
χαία σύμπτωσις ἀγαθῶν καὶ νόρμων βασιλέων,
αἰετοτε δικαίως καὶ ὠφελίμως ἐνεργούντων, προή-
γαγε τὰ ἔθνη ταῦτα εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, ἀλλὰ ἡ
τῆς βασιλείας ὑπεροχὴ καὶ γοητεία ἐστερέωσε τὴν
τάξιν ἐν ἣ πρὸ πάντων καίται ἡ ἐλευθερία· διότι
καὶ αὐτὸς ὁ Μέγας Φεδερίκος τῆς Πρωσσίας εἶχε
παροξυσμοὺς παρανοίας, ὡς λέγει ὁ βιογράφος αὐ-
τοῦ **Macauley**. Ἀλλὰ τὰ ἔθνη τῶν λαῶν καὶ αἱ
ἀρεταὶ τῶν προϋχόντων ἐν ταῖς κοινωνίαις μετριά-
ζουσιν ἢ καὶ θεραπεύουσι τὰ ἐκ τῆς φυσικῆς δια-
θέσεως ἐλαττώματα τῶν ἡγεμόνων· μωρὸς δὲ ὁ
λαὸς ὁ ἀπαιτῶν τὸν ἄρχοντα τέλειον· μόνον τὸ ἰδι-
ον εἶναι ἀπολύτως τέλειον. Πρὸς ἀντιπράθεσιν
δὲ ἀναφέρουσι τὸν βάρβαρον δεσποτισμὸν τῆς Τουρ-
κίας, τῆς ἐν Εὐρώπῃ ταύτης βδελυρίας, ἣν ὁ κολοβὸς
πολιτισμὸς τῆς Δύσεως ἀναιδῶς ἀσπάζεται καὶ πε-
ριέπει, ἐνθα τῶν ὑπηκόων μὴ εὕρισκόντων τὴν ἐλα-
χίστην τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐγγύησιν, ἡ χώρα ἐξερη-
μώθη, αἱ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι οὐδόλως προώδευσαν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δύναται τις εὐλόγως νὰ συμ-
περάνῃ, ὅτι ἡ ὀρησκαία καὶ ὁ πολιτισμὸς βελτιοῦσι
τὰ ἔθνη, ὅτινα εἰσὶν ἡ πρώτη καὶ κυριώτερη ἐγγύη-
σις τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τὸ γαλλικὸν
ἔθνος ἀηδίασε τὰς πολιτικὰς ἐλευθερίας, ἐρωτᾷ τρά-
πον τινὰ ὁ ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ διαπρέπων **Re-
ville**; (*Revue Germanique*: 1 septembre 1863).
Τὰ λοιπὰ συμπτώματα τῆς λειψαιμίας ταύτης, λέ-
γει ἱατρικῶς τῷ τρόπῳ ἐκφραζόμενος, εἰσὶ δευτε-
ρεύοντα· τὸ μόνον παθολογικὸν εἶναι, ὅτι πρὸ
τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1830 οἱ Γάλλοι ἦσαν ἀρ-
κούτως διανοητικῶς ἀνεπτυγμένοι, ὥστε νὰ συλ-
λάβωσι τὸ ἰδανικὸν τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν, ἀλλὰ
δὲν ἦσαν καὶ ἀρκούτως ἠθικῶς ἀνεπτυγμένοι ἵνα
ὑποστῶσι τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν καὶ ἐκπληρώσωσι τὰς
τοῦ πρακτικοῦ μέρους αὐτῶν ἀπαιτήσεις. Ἀφοῦ οἱ
Γάλλοι εἰσὶν ἐν τῇ κατηγορίᾳ ταύτῃ, ἡ δὲ διάρκεια
τῆς θέσεώς τῶν τοῦτο ἐναργῶς ἀποδεικνύει, πολὺ
μᾶλλον ἡμεῖς οἱ ὑπὸ πικρίλων ἀνωμάτων περιστά-
σεων πιεσθέντες.

Ἡ ἐκ τῶν προηγουμένων περιστάσεων ἰσοπέδωσις
τῆς κοινωνίας ἡμῶν δὲν ἐπέτρεψεν, ὡς ἐρρέθη, νὰ
μορφωθῇ αὐθεντία τις δυναμένη ἐν καιρῷ ἀνάγκης
νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων. Τὸ παρά-
δειγμα ὑπῆρξε πολὺ πρόσφατον ὥστε νὰ μὴ γεν-
νήσῃ ἀμφιβολίαν τινὰ περὶ τῆς ἀληθείας ταύτης. Ἡ
ἐκ τῆς Συνελεύσεως κατὰ τὴν μεσοβασίλειαν ἀπαρ-

βούσασα νομοτελεστική εξουσία δὲν ἡδυνήθη νὰ στη-
ρίξη τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων καὶ νὰ ἀναχαιτίσῃ
τὰ καθ' ὅλον τὸ κράτος συμβάντα κακουργήματα.
Ναὶ μὲν ἡ ἐπανάστασις ἔφερε σάλον τινὰ ἐν τῇ κοι-
νωνίᾳ, ἀλλ' αὐτὴ ἐπεραιώθη ἐν μιᾷ νυκτὶ, ὥστε ἐάν
ὑπῆρχε αὐθεντία τις ἡδύνατο αὐτὴ νὰ στηρίξῃ τὸ
κράτος τῶν νόμων, ὡς ἐστηρίχθησαν οἱ νόμοι μετὰ
τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1843. Ἡ ἐπανάστασις ἡ ὕλική
ὑπῆρξεν ἔργον στιγμιαῖον, ἀλλὰ τῆς ἠθικῆς ἐπα-
ναστάσεως τὴν πρόωσιν ὤφειλον νὰ ἐπιχειρήσωσιν
ἀμέσως οἱ ταύτην ἐπιδιώξαντες. Μὴ δὲ συγχέωμεν
πειθηκίζοντες τὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐν ᾗ
προέκειτο περὶ καταργήσεως προνομίων τῶν εὐγενῶν
καὶ τοῦ κλήρου ὑπὸ τοῦ χρόνου καθιερωθέντων. Θέλω
ἐξέλθει τοῦ προκειμένου ἐάν μακρολογήσω περὶ τοῦ
πνεύματος τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης, καὶ τίνι τρόπῳ
ἤρχησεν ἠθικῶς πρὸς τῆς ὕλικῆς ἐκρήξεως, οὕτως εἴ-
πειν. Ὅθεν περιορίζομαι νὰ παραπέμψω τὸν φιλο-
μαθῇ ἀναγνώστην εἰς τὸ παρὰ πάντων θαυμαστὸν
σύγγραμμα τοῦ Tocqueville, (*l'ancien régime
et la Révolution*). Ἡ δὲ Συνέλευσις ἡμῶν ἀνὰ δε-
καπενθήμερον σχεδὸν μεταβάλλουσα τὴν ἐκτελεστι-
κὴν ἐξουσίαν, ἀπέδειξεν ἀριδῆλως ὅτι τὰ ἦθη ἡμῶν
δὲν ἐμορφώθησαν εἰσέτι ὥστε νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι
ἐν τῇ ἀντιπροσωπικῇ πολιτείᾳ ἀπαιτεῖται μεγίστη
αὐταπαρνησία, μεγίστη ἀρετὴ, ὡς πάντες οἱ πο-
λιτειολόγοι πρεσβεύουσιν· καὶ ὅτι δὲν καλεῖται πο-
λιτικὸς ἀνὴρ ὁ διὰ παντοίων μέσων θεμιτῶν ἢ ἀ-
θεμίτων ἀναβᾶς εἰς θέσιν τινὰ πολιτικὴν, καὶ διὰ
πολλῶν θυσιῶν πειρώμενος νὰ διατηρηθῇ ἐν αὐτῇ,
ταράττων καὶ χορδεύων τὰ πράγματα ὡς ὁ ἀλαν-
τοπώλης τοῦ Ἀριστοράνου· τὸ μὲν κοινὸν συμφέ-
ρον συνδεῖ, ὡς ἐρρέθη, τὸ δὲ ἴδιον δισπᾷ. Δὲν ἐν-
νοῦμεν νὰ προσβάλωμεν ἄνδρας οὐχὶ ἀμοίρους τινῶν
προτερημάτων, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ σιωπήσωμεν
θρηνοῦντες τὰς βιωτικὰς ἡμῶν περιστάσεις, αἵτινες
δὲν ἐπέτρεψαν νὰ λάβωσιν οὗτοι πολιτικὴν τινὰ
ἀγωγὴν. Χρόνος ἀπαιτεῖται πρὸς μόρφωσιν ἡθῶν
καὶ γένεσιν ἔξεων. Οἱ λαοὶ κεῖνται ὑπὸ τὸ κράτος
τῶν ζωολογικῶν νόμων, τῆς ἔξεως, τῆς ἐπιλογῆς,
τῆς φυσικῆς κληρονομίας, τοῦ νόμου τοῦ ζωικοῦ
διαγωνισμοῦ κλ., κεῖνται ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς φυ-
λῆς, τοῦ κλίματος, τοῦ χρόνου κλ., καὶ ἐνίοτε αἰώ-
νεις εἰσιν ἀναγκαστοὶ ἵνα μεταβάλωσιν ἔξεις, ἦθη καὶ
ἔθη αἰώνων. Ἐχομεν μὲν ἡμεῖς μέγα τι πλεονέ-
κτημα χάριν τῆς φυλῆς καὶ τοῦ κλίματος· ἔχομεν,
ἐπαναλαμβάνω, τὴν θαυμασίαν εὐμάθειαν, ὥστε νὰ
ἐπιτύχωμεν ἐν βραχυτέρῳ χρόνῳ ὅ,τι ἄλλοι διὰ
πολλοῦ· ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ ὁ βραχὺς οὗτος χρόνος·
εἴμεθα ἀναντιρρήτως ὑπὸ τὸ κράτος τῶν νόμων τῆς
φύσεως καὶ *natura non fecit saltum*, λέγουσιν
φυσιοδίφαι. Δὲν δυνάμεθα νὰ πηδήσωμεν, ἀλλὰ

ἵνα φθάσωμεν ὅσον τάχιον νὰ βελτιώσωμεν τὰ ἦθη
ἡμῶν, ἐφ' ὧν ἀναμφιλέκτως ἐρείδεται πᾶσα ἐλευθε-
ρία, ἵνα ἐπιτύχωμεν στερεὰν ἔξιν τοῦ πειθαρχεῖν
τοῖς νόμοις ὀφείλομεν νὰ ζητήσωμεν νὰ ἐφαρμόζων-
ται οὗτοι αὐστηρῶς, καὶ νὰ ἐκτελῶνται ἀκριβῶς.
Ὅταν ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνγκάζεται νὰ χα-
ρίζηται εἰς τοὺς ὑποστηρικτάς αὐτῆς τοὺς ἐν τῷ
κοινοβουλίῳ βουλευομένους, παραγκωνίζουσα ἢ πε-
ραιοῦσα, ἢ ὅπως δῆποτε διςτρέφουσα τοὺς
νόμους, χαλαροῦται ἡ πειθαρχία, διαφθείρονται τὰ
ἦθη, παραλύει ἡ κοινωνία, γεννᾶται ἡ ἀδικία, ἐν-
σκήπτει ἡ ἀναρχία καὶ πολυκέφαλος ἡ εὐανθὴ ἐλευ-
θερίας ἐπενδύτην φέρουσα τυραννία μαστίζει τοὺς
τιμίους καὶ ἐναρέτους τῶν πολιτῶν. Ἐπὶ τῶν λαμ-
πρῶν χρόνων τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅτε ἤκμαζεν ἡ Ἑλ-
λάς, ἡ παράδοσις τοῦ νόμου πρὸς χάριν τινὸς
προϋξένει φρίκην ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Τὸν μέ-
γαν Ἀγησίλαον πικρῶς πάντες κατέκριναν, διότι
χαρίζομενος ἔσωσε τὸν Φοιδίδαν, κρινόμενον ἐπὶ
τῷ τὴν Καδμεῖαν καταλαβεῖν ἄνευ προσταγμα-
τος, καὶ τὸν Σφοδρίαν ἐπ' ἔργῳ παρνόμῳ καὶ δει-
νῷ φεύγοντα δίκην ἀφεθῆναι διεπράξατο· καὶ ταῖς
ἀτυχίαις βοηθῶν προθυμότερον τοῦ δέοντος ὁ ἀγα-
θὸς οὗτος βασιλεὺς ἐδόκει συνεξομιοῦσθαι ταῖς ἀ-
δικίαις. Ὅθεν ἵνα σώζωνται αἱ ἐλευθερίαι ἡμῶν διὰ
τῆς ἐκτελέσεως τῶν νόμων ὀφείλομεν νὰ παραδώ-
σωμεν ἀδέσμευτον τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν εἰς
τὸν κεκτημένον τὴν αὐθεντίαν καὶ μὴ ἔχοντα ἀνάγκ-
ην νὰ χαρίζηται εἰς οἷονδήποτε. Ἀλλὰ καὶ ἡ θεω-
ρία καὶ ἡ πείρα, ἡ μετὰ τὴν τελευταίαν ἐπανάστα-
σιν προσκτεθεῖσα μάλιστα, ἀποδεικνύει ὅτι παρ' ἡ-
μῖν οὐδεὶς ἄλλος ὑπάρχει τοιοῦτος εἰμὴ ὁ βασιλεὺς.
Αὐτὸς εἶναι ὁ πρῶτος, εἶναι ὁ ἄρχων, ὁ ὑπὸ τοῦ
δημοσίου ἀφθόνως μισθοδοτούμενος, ὥστε δὲν ἔχει
νὰ φιλοπρωτήσῃ, νὰ φιλαρχήσῃ, νὰ φιλοχρηματίσῃ.
δὲν δύναται νὰ ἔχῃ σχέσεις φιλικὰς ἢ συγγενικὰς ἢ
ἄλλας κοινωνικὰς συμπαθείας, καὶ ἐπομένως νὰ μὴ
θελήσῃ κάλλιον πικρὸς ἄλλου τὴν ἐφαρμογὴν καὶ
ἐκτέλεσιν τῶν νόμων· εἶναι ὁ μόνος ἐγγυητὴς τῆς
προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, διότι οὐδεὶς ἄλλος κέ-
κτῃται ὅμοια προσόντα· εἶναι ὁ γενικὸς ἀντιπρόσω-
πος τοῦ ἔθνους, ὡς ἔλεγέ ποτε ὁ Λαμαρτίνος περὶ
τοῦ βασιλέως τῶν Γάλλων. Ἐνδεχόμενον νὰ πράξῃ
τι κακὸν ἐξ ἀπάτης, ἀλλὰ ἡ ἀπάτη εὐκόλως ἐλέγ-
χεται, ἐν ᾧ ὁ ὑπὸ τὴν ψῆφον τοῦ βουλευτοῦ ἐν τῷ
κοινοβουλευτικῷ συστήματι κρεμώμενος ὑπουργός,
ἐκ συστήματος, ἐν γνώσει θέλει πράττει τι κακὸν
ἵνα διατηρήσῃ ἑαυτὸν ἐν τῷ ὑπουργεῖῳ καὶ κο-
ρέσῃ τὴν φιλοπρωτίαν καὶ φιλαρχίαν του. Ἡ πολι-
τικὴ ἐλευθερία δὲν δύναται νὰ ἐγγυηθῇ ἡμῖν τὴν
προσωπικὴν. Ὅθεν τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα οὐ-
δὲν ἄλλο ἔσται, εἰμὴ ὄργανον τυραννίας. Ἡμεῖς δ-

φείλομεν νὰ μιμηθῶμεν τὴν λαμπρὰν, τὴν πλουσίαν, τὴν εὐδαίμονα Μεγάλην Βρετανίαν, ἥτις ἡρέμα καὶ κατὰ βραχὺ, κατὰ λόγον τῆς προόδου τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς τῶν ἠθῶν βελτιώσεως, ἀνέπτυξε καὶ τοὺς ἐλευθέρους αὐτῆς θεσμούς. Ἀρεσκόμενοι κατὰ τὸ παρὸν εἰς κοινωνικὰς καὶ δημοτικὰς ἐλευθερίας δυνάμεθα πολὺ ταχύτερον τῶν Ἀγγλῶν νὰ φθάσωμεν εἰς τὰς πολιτικὰς. Εἰσὶ δὲ τινες, οἵτινες λέγουσιν ὅτι ἐν μὲν τῇ θεωρίᾳ διακρίνεται ἡ κοινωνικὴ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, ἐν δὲ τῇ πράξει συγχέονται· ἀλλ' αἵρεται ἡ σύγχυσις αὕτη, ὅταν ὀρισθῇ διακριτῶς ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ κράτους, καὶ μόνον ἡ βουλὴ ἀποφαίνεται ὅταν πρόκηται περὶ αἰξήσεως τῶν δαπανῶν. Ἡ δὲ πλήρης ἐνέργεια τῆς κοινωνικῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ μεγάλῃ Γαλλίᾳ ὑποστηρίζει τὴν ἐν τῇ πράξει διάκρισιν ταύτην· καὶ ἤθελεν εἶπαι ἄταπὸν νὰ νομίση τις ὅτι μόνον ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ναπολέοντος Γ' παγιοῖ τοιοῦτον σύνταγμα πολιτείας ἀπέναντι λαοῦ νοήμονος, ζωηροῦ, τολμηροῦ, ἀνδρείου καὶ εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ ἀναδάντος.

Ἴνα μὴ προσπατίζωμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν πολιτικὴν πορείαν, δεόν νὰ ἀναβῶμεν βαθμηδόν. Καὶ πρῶτον νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ διορίσῃ ὁ βασιλεὺς νομομαθεῖς τινες, οἰκονομολόγους καὶ ἐν γένει ἄνδρας εὐρυχώρου παιδείας, οἵτινες νὰ συντάττωσι τοὺς νόμους τῇ ἐπινεύσει αὐτοῦ, νὰ εἰσάγῃσι αὐτοὺς καὶ συζητῶσι μετὰ τῶν νομοθετῶν· ἀφοῦ δὲ ἐπιψηφισθῶσι καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος ἐπικυρωθῶσι νὰ παραδίδωνται εἰς τοὺς ἐκτελεστάς. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἀφοῦ ἐπικυρώσῃ αὐτοὺς, ἔχει μᾶλλον πάντως ἄλλου συμφέρον ἵνα ἐκτελῶνται· αὕτη δὲ εἶναι ἀρκοῦσα ἐγγύησις τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἡ ψῆφος τῶν βουλευτῶν οὐδεμίαν ἔχει ἰσχύον εἰς τὴν τύχην τῶν ἐκτελεστῶν, αἱ συζητήσεις μένουσιν ἐλεύθεραι· οἱ δὲ ἐκ τῆς συζητήσεως προκύπτοντες νόμοι ἔσονται ἀνγκαίως οἱ δικαιότεροι καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν ὠφελιμώτεροι· ἐνῶ ἐν τῷ κοινοβουλευτικῷ συστήματι κακὸν νόμον δύνανται νὰ παραδεχθῶσιν οἱ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον εὐνοϊκῶς συμφερόμενοι βουλευταί, καλὸν δὲ νὰ ἀπορρίψωσι ἐθελόχθρως καὶ φιλατικῶς διακαίμενοι.

Δεύτερον δὲ ὁ ἑλεγχος τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας (ὅπερ ὀριστικῶς νὰ τεθῇ ἐν τῷ συντάγματι τῆς πολιτείας) πρέπει νὰ γίγνηται παρὰ τοῦ Βασιλέως αὐτοῦ, ρωτιζομένου ὑπὸ εὐαρίθμων τινῶν προσώπων διοριζομένων παρ' αὐτοῦ ἰσοδίως, ἐφόρων τῆς πολιτείας, ἥτοι συμβούλων ἰδιαιτέρων τοῦ στέμματος, ὡς παρὰ τοῖς βασιλεῦσιν Ἀγγλίας καὶ Ἰταλίας.

Περὶ τὸν νὰ ἐνδιατρίψω εἰς τὰ καθέκαστα τοῦ πολιτεύματος, ἀρκεῖ μόνον νὰ εἶπω, ὅτι ἐπειδὴ ἡ εὐαίωτος βῆσις αὐτοῦ εἶναι τὸ ἀνεξάρτητον τῆς νο-

μοτελεστικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῆς νομοθετικῆς, οἱ λαοὶ ποῖ ὅροι ἀνάγκη ἵνα ᾧσιν ἀνάλογοι, ὥστε νὰ εὐκολύνηται ἡ νομοτελεστικὴ ἐξουσία εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων χωρὶς νὰ δίδηται λαβὴ τις εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν· ὁ δὲ Μονάρχης ἐν τῷ πολιτεύματι τούτῳ μένει μόνον αὐτοκράτης, μάλιστα παρ' ἡμῖν, ἐνθὰ τὸ ἀνεύθυνον ἀπόλασε τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ σημασίαν.

Αἱ ἐκ τῆς ἀρχικῆς ταύτης ἰδέας προσγιγνώμεναι ὠφέλεια εἰσὶν οὐσιώδεις πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας. Ἡ νομοτελεστικὴ ἐξουσία, ἀνεξάρτητος οὖσα καὶ μὴ χριζομένη εἰς τὸν μὲν ἢ τὸν δὲ, ὥστε μὴ ἔχουσα ἀνάγκην τῆς ψῆφου ἵνα ὑποστηρίχῃ, δύναται νὰ ἐφαρμόσῃ τοὺς ἀπὸ τῆς τρίτης Σεπτεμβρίου ἐν ἀχρηστίᾳ σχεδὸν πεσόντας περὶ στρατοῦ νόμους καὶ κανονισμοὺς, καὶ προλάβῃ οὕτω τὰς μεγάλων κακῶν προξένους ἐπιφορέας· ὅτι ἡ αὐστηρότης τῶν στρατιωτικῶν νόμων καὶ ἡ ἀκριβὴς καὶ ἄμετος ἐκτέλεσις αὐτῶν γεννᾷ τὴν πειθαρχίαν εἶναι ἀναμφισβήτητον· περιττὸν νὰ προστρέξω εἰς ὅ, τι σποράδην λέγει ὁ Πλούταρχος περὶ Σπαρτιατῶν καὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν λεγεώνων· τὸ παράδειγμα δὲν δίδει ἡμῖν βάρβαρος τις δεσπότης ἢ ἀπόλυτος Μονάρχης, ἀλλ' αὕτη ἡ πεπολιτισμένη καὶ φιλελεύθερος Ἀγγλία· ἕνεκα μικροῦ παρχπτώματος πίπτει ἡ μάστιξ ἀνηλεῶς ἐπὶ τῶν γλουτῶν τοῦ ἁγγλοῦ στρατιώτου, ἀπλοῦν δὲ βράπισμα ἐπὶ ἀξιώματι τοῦ προκλεῖ τὴν ἀγχόνην.

Ἄλλη ἐπίσης ὠφέλεια θέλει προκύπτει ἐκ τῶν γιγνομένων ἐκλογῶν, αἵτινες διέσθαιρον τὴν κοινωνίαν ἐν τῷ προηγουμένῳ συστήματι. Οἱ κατὰ κολακείαν, πχνουργίαν, ῥαδιουργίαν καὶ ἀγυρτεῖαν ἐπιφανεῖς μὴ εὐρίσκοντες συμφέρον τι, ὅταν μάλιστα οἱ βουλευταὶ δὲν λαμβάνωσιν ἀποζημίωσιν τινὰ πλὴν τῶν δαπανῶν τῆς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ μεταβάσεώς των, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ πωλῶσι τὰς ψήφους των, δὲν θέλουσι πλέον ἀποδύεσθαι εἰς τὸν ἐκλογικὸν ἀγῶνα καὶ θέλουν ἀδιαφορεῖ διὰ τὴν ἐξάσκησιν τῶν γελοίων πολιτικῶν δικαιωμάτων· οἱ δὲ πολῖται θέλουσι παρακαλεῖ τοὺς κατὰ παιδείαν καὶ ἀρετὴν, ἢ τοῦλάχιστον τοὺς κατὰ περιουσίαν ἐπιφανεῖς, νὰ βουλευθῶνται περὶ τῶν εἰς τὴν πατρίδα συμφερωτέρων νόμων· διὰ τοῦ τρόπου τούτου θέλει παύσει ἀναγκαιῶς ἡ διαφθορά ἢ ἐκ τοῦ ἐκλογικοῦ ἀγῶνος παρχομένη. Ὁ δὲ γελοῖος λόγος τῆς πενίας σπανίων τινῶν ἐναρέτων καὶ πεπαιδευμένων πολιτῶν δὲν πρέπει νὰ μεταβάλλῃ τὴν διάταξιν ταύτην, διότι αἱ ἐξαίρεσις φυσικῶ τῷ λόγῳ δὲν πρέπει νὰ διαστρέψωσιν ὠφέλιμον γενικὸν κανόνα. Ἀλλ' ἂν τύχῃ ἐκτάκτως καὶ πένης τις διακεκριμένος ἀνὴρ, οἱ συμπολιταὶ τοῦ εὐκόλως δύνανται νὰ χρηγηθῶσιν αὐτῷ τὰ μέσα τῆς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ διαμονῆς του. Τὰ παραδείγματα τοιαύτης τῶν ἀγαθῶν πολιτῶν συνδρα-

μῆς δὲν εἶναι σπάνια εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς συνταγμα-
τικὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἡμετέρα
ἀρχαία ἱστορία μᾶς μετεβίβασεν ὅμοια οὐκ ὀλίγα.
Οἱ Θεσσαλοὶ Ἑρμῶνι φεύγοντι τὴν ἀρχὴν ὑπὸ πε-
νίας ἐφηρίσαντο λάγνηνον οἶνου κατὰ μῆνα διδόναι
καὶ μέδιμνον ἀλφίτων ἐφ' ἐκάστης τετράδος, ὡς διη-
γᾶται ὁ Πλούταρχος.

Ἐκ τοῦ συστήματος ὑπερ ὑποστηρίζομεν θέλει
παύσει τὸ ὀλεθριὸν τμηματικὸν πνεῦμα, ὅπερ ἀντι-
κατέστησε τὸ ὀλεθριώτερον ἀστυκὸν πνεῦμα τῆς ἀρ-
χαίας Ἑλλάδος, τὸ προξενήσαν τὴν καταστροφὴν
αὐτῆς· καὶ θέλουσι μετριάσει ἡ φιλαρχία καὶ φιλο-
πρωτία, τὰ ὑπὸ τῆς θερμότητος τοῦ κλίματος ἡμῶν
ὑπεκκαίόμενα ταῦτα πάθη, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἀμ-
βλυώττοντες τινες ἔγειναν παραίτιοι μεγάλων δυσ-
τυχημάτων τῇ πατρίδι.

Ἡ δὲ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, ἡ Κυβέρνησις, ἀνεξάρ-
τητος οὖσα, ὡς ἐρρήθη, διὰ ῥητοῦ ὅρου τοῦ πολιτεύ-
ματος δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ ἀναμειγνύηται εἰς τὰς
τῶν δήμων ἐκλογὰς καὶ εἰς τὰ λοιπὰ τῶν δήμων
συμφέροντα, ὑπερ δύναται νὰ ἀναπτύσῃ τὴν αὐ-
τενέργειαν, καὶ νὰ αὐξηθῇ οὕτως ἡ τῶν πολιτῶν
δραστηριότης. Τὸ σύστημα τῶν τῆς αὐτενεργείας,
τοῦλάχιστον μέχρι τινὸς ὅρου, εἶναι νομίζομεν τὸ
καταλληλότερον μέσον δι' οὗ οἱ λαοὶ δύνανται νὰ ἐκ-
τιμήσωσι τὴν ἀληθὴ ἐλευθερίαν καὶ ἐννοήσωσι τὰ τε
δικαιώματα καὶ καθήκοντα αὐτῶν· λαὸς ὅστις πε-
ριμένει τὰ πάντα παρὰ τῆς κυβερνήσεώς του ἐξε-
λέγγετα ἀνίκανος νὰ αὐτοκυβερνηθῇ, καὶ ἀνάξιος
πολιτικῆς ἐλευθερίας. Ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ ἀπαιτῶμεν
παρὰ τῆς Κυβερνήσεως νὰ τηρῇ τὴν τάξιν καὶ ἐπα-
γρυπνῇ τὴν ἀσφάλειαν ἡμῶν· μόνον δὲ διὰ ἠθικῶν
ἐπαναστάσεων καὶ οὐχὶ δι' ὕλικων δυνάμεθα νὰ ρθά-
σωμεν νὰ γευθῶμεν τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας καὶ νὰ
εὐδαιμονήσωμεν. Ὑπείκοντες εἰς τὸ πάθος τῶν με-
ταβολῶν καὶ ἐπαναστάσεων, ἔλεγε πρὸς τοὺς Γάλ-
λους μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1830 ἀπὸ τοῦ βή-
ματος τῆς Σορβόνης ὁ Jousfroί, γιγνόμεθα ἔρμαιον
τῆς φιλοδοξίας καὶ δολιότητος τοῦ τυχόντος καὶ
πληρύνωμεν ἀκριβῶς τὰς δαπάνας τῆς ἀγενοῦς φι-
λαρχίας του διὰ τῶν περιοδικῶν ἡμῶν ἀθλοπλημάτων.
Παρ' ἡμῖν δὲ ἄνθρωποι πανούργοι καὶ δόλιοι ὠφε-
λούμενοι ἐκ τῆς ἀπλότητος καὶ ἀμαθείας τοῦ λαοῦ,
διασύρουσι πᾶσαν κυβέρνησιν ἵνα φανῶσιν αὐτοὶ
προστάται αὐτοῦ καὶ ἐπιτύχωσι προσωπικὰ συμφέ-
ροντα· οὕτω δὲ ἐγεννήθη ἡ ἀθλία ἐξίς καὶ εἰς τὸν
λαὸν τὸν οὐδὲν συμφέρον ἔχοντα εἰς τὴν μεταβολὴν
τῆς ἐξουσίας, νὰ θεωρῇ τὴν κυβέρνησιν του ἐχθρὰν
καὶ πολεμίαν αὐτῷ, ὡς ἂν ὑπῆρχεν ἔτι κυβέρνησις
πουρική. «Ἰδοὺ, ἔλεγεν ὁ προμνησθεὶς μέγας φιλό-
σοφος (1) τί καθίσταται δυστυχὲς τὸ σύνθετον ἐκείνο

ὃν ὅπερ καλοῦμεν κυβέρνησιν· οἱ λαοὶ δὲν διαφέρουσι
τῶν παίδων, οἵτινες ὅταν ἐπιθυμῶσι τι κλαίουσι καὶ
ἀδημονοῦσι κατὰ τῆς τροφῆς τῶν, διότι αὕτη δὲν
ἐμάντευσεν ὅπως εὐχαριστήσῃ αὐτοῦς, ἔστω καὶ ἡ
σελήνη τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιθυμίας των. Τοιοῦτοι
εἰσὶν οἱ λαοί· αἰσθάνονται μὲν τὴν ταλαιπωρίαν καὶ
τὰ βασανίζοντα αὐτοὺς δυστυχήματα, οὐδὲν ὅμως ὥς
ἐπαίτουσι τὴν αἰτίαν τῆς κακοδαιμονίας των, οὔτε
τὸν λόγον τῆς δυσφορίας. Ἐνοχον δὲ ὑπολαμβάνουσι
τὴν μορφήν τῆς κοινωνίας ἐν ᾗ διαβίωσι, καὶ αἰ-
τιῶνται τοὺς κυβερνῶντας, ὅτε μὴ χορηγοῦντας αὐ-
τοῖς τὸ ἀμφοδῶς ὀριζόμενον ἀντικείμενον τῆς ἐπι-
θυμίας των· διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐπιθυμοῦσι τὴν
ἀντικατάστασιν τῶν κυβερνῶντων ὑπὸ ἐτέρων, τῆς
κυβερνητικῆς μορφῆς ὑπὸ ἐτέρας, τῆς κοινωνικῆς
τάξεως καὶ τῶν νόμων αὐτῶν ὑπὸ ἄλλων, πεποι-
θότες, ὅτι διὰ τῆς μεταβολῆς ταύτης θέλουσιν ἐπι-
τύχει τὸ ποθαύμενον. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν μεταβολὴν
αἰσθάνονται πάλιν ἐξίσου τὴν αὐτὴν δυσφορίαν καὶ
κακοδαιμονίαν· ὁ δὲ λόγος εἶναι ὅτι αὗται εἰσὶν
ὕλικαὶ μεταβολαὶ καὶ οὐχὶ ἠθικαί· ἀνάγκη δὲ πᾶσα
ἠθικῆς μεταβολῆς πρὸς εὐδωσιν τῆς κοινωνίας, ἄλ-
λως θέλομεν ἀεὶ ποτε περιστρέφεσθαι ἐντὸς τοῦ αὐ-
τοῦ πλημμελοῦς κύκλου» κλ. Ἀλλ' ἵνα ἐπιτύχωμεν
καὶ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἐπανάστασιν τῶν ἡθῶν μας,
ἐφ' ὧν στηριζόμενοι νὰ κατορθώσωμεν πολιτικὴν ἐ-
λευθερίαν, νὰ εὐρώμεν, δηλαδή πλῆρη καὶ ἀσφαλῆ
ἐγγύησιν τῶν προσωπικῶν ἐλευθεριῶν, δεόν νὰ συμ-
πράξωμεν ἡμεῖς αὐτοὶ, καὶ νὰ ἀναμείνωμεν γεν-
ναίως τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, διότι ὡς εἶπομεν
κεῖμεθα ὑπὸ τὸ κράτος τῶν φυσικῶν νόμων, καὶ
ἀδύνατον ἐν ἀκαρεὶ νὰ ρθάσωμεν εἰς τὸ ποθαύμενον.

Φαντάζομαι λόγιόν τινα ἐξανιστάμενον καὶ λέ-
γοντα· εὐφήμει ἱατρὲ· κατατάττεται τὸν ἄνθρωπον
ἐν τῇ τάξει τῶν κτηνῶν· ὑποτάσσει τοὺς ἀνθρώ-
πους εἰς τὸ τυραννικὸν κράτος τῶν ζωολογικῶν νό-
μων· λειοτρίβει τὴν ἀνθρωπότητα ἐν τῇ θύλῃ τοῦ
ἀνατομικοῦ σου λόγου· δὲν ἐσκέφθης ὅτι τὸν ἄν-
θρωπον διέπει δυνάμις ἀνωτέρα, ἐνυλὸς μὲν, ἀλλὰ
τῇ ὕλῃ μὴ συγχρομένη. Σύμφημι· δὲν καταβιβάζω
τὸν ἄνθρωπον· δὲν ἐξουθενίζω αὐτόν· ὁμολογῶ ὅτι
ἡ ἀρχὴ τῆς συνεχείας τοῦ Αἰθιωνίου ἐντὸς τῆς ὁ-
παίας περιστρέφεται ἡ θετικὴ φιλοσοφία ἔχει τὰ ὁ-
ριά της· λήγει πρὶν ἢ ρθᾶσῃ εἰς τὸ γάνωμα καὶ τὸ
φέγγος ᾧ λογιζόμεθα καὶ φρονοῦμεν· τὸ δὲ χάσμα
ὑπερ μένει δὲν θέλουσιν ἀναπληρώσει πώποτε αἱ φυ-
σιολογικαὶ ἐπιστῆμαι· πέραν δὲ τοῦ ὁποίου οἱ μὲν
πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων κενεμάχουμεν, εἰς δὲ τοὺς
μεγαλόνοους τῶν φιλοσόφων ἀνοίγεται εὐρὺ στάδιον
πρὸς τὰς μεταφυσικὰς των ἐκδρομὰς. Ἀλλὰ καὶ οἱ
θερμότεροι ψυχολόγοι δὲν δύνανται τὴν σήμερον νὰ
μὴ παραδεχθῶσιν, ὅτι ἡ ἀνωτέρα αὕτη δυνάμις δια-

(1) Cours de droit naturel, tom. 1 pag. 261, 3ème édition.

δηλοῦται διὰ τοῦ νευρικοῦ συστήματος· ἡ δὲ τροπολογία αὐτοῦ τροπολογεῖ ἀνυπερθέτως τὴν διαδήλωσιν ταύτην. Ἄνθρωποι εἰσὶ βεβαίως καὶ οἱ Παπούαι τῆς Αὐστραλίας, ἀλλὰ αἱ πολλὰ καὶ μεγάλα προσπάθειαι τῶν Ἀγγλῶν δὲν κατώρθωσαν νὰ εἰσαγάγῃσι παρ' αὐτοῖς τὸν ἐλάχιστον πολιτισμόν. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ὡς λέγουσιν, ἐνεργοῦσιν ἄνευ σκέψεως καὶ συνειδήσεως, διότι, ὡς φαίνεται, ὁ ἐγκέφαλος αὐτῶν δὲν ἐμορφώθη εἰσέτι, ὥστε νὰ διαδηλοῦνται πᾶσαι αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις.

Ἰπὲρ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος διατινόμενοι τινες λέγουσιν, ὅτι ἐν πλήρει δεκάτῳ ἐννιάτῳ αἰῶνι, ὅταν αἱ ἰδέαι ἐν ἀκαρεῖ μεταδίδωνται διὰ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ καὶ αἵματος δὲν εἶναι δυνατόν καὶ ἡμεῖς νὰ μὴ κυβερνηθῶμεν ὡς οἱ πλεῖστοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης. Ἐλησμώνησαν ὁμῶς ὅτι οἱ Σιναι μετρεῖσι διακοσιοστὸν δεύτερον αἰῶνα, καὶ οὐχ ἥττον ἕνεκα τῆς φυλῆς καὶ τοῦ κλίματος δὲν ὑψώθησαν εἰς τὸν ῥυθμόν, ὡς εἰπεῖν, τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, καὶ οὔτε εἰς τὸν δέκατον καθ' ἡμᾶς αἰῶνα ἀφίκοντο. Ναὶ μὲν ὁ ἠλεκτρισμὸς ῥοφᾷ τὰς ἀποστάσεις, ὁ δὲ αἷμας τὰς χλευάζει, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ σύρματος δὲν διοχετεύονται οὔτε τὰ ἥθη, οὔτε τὰ ἔθνη καὶ ἔτι μᾶλλον τὸ κλίμα.

Πιθηκίζοντες ἄλλοι σοφοῦ Ἀγγλοῦ ῥητὸν ἐπαναλαμβάνουσιν ὅτι πρέπει νὰ εἰσέλθωμεν ἐν τῷ κοινοβουλευτικῷ συστήματι ἵνα μάθωμεν νὰ κυβερνώμεθα οὕτως· ἐὰν δὲν ἐμβῶμεν ἐν τῷ ὕδατι δὲν μανθάνομεν νὰ κολυμβῶμεν· πνιγόμεθα ὁμῶς ἐὰν εἰσέλθωμεν εἰς τὰ βαθέα τῶν ὑδάτων· καὶ ἀνάγκη νὰ πατῶμεν κατὰ γῆς πρὶν ἢ ἐκμάθωμεν τὴν τέχνην τοῦ νεῖν· δεῖν ἄρα νὰ στηριζόμεθα ἐπὶ τῆς βασιλικῆς αὐθεντίας, ἕως οὗ μάθωμεν νὰ κυβερνώμεθα ἀντιπροσωπικῶς καθ' ὅλην τὴν ἐκτασιν τῆς ἀντιπροσωπικῆς μορφῆς.

Τοιαῦτα καὶ παραπλήσια ἀντιρρήσεις εὐχερῶς ἀνασκευάζονται διὰ λόγων στηριζομένων ἐπὶ ἐπιστημονικῶν βάσεων. Ἀλλὰ ἡ πλειονότης τῆς ἐθνικοσυνελεύσεως δύναται νὰ εἰσδύσῃ ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἀποστολῆς τῆς νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἐντολὴν ἣν ἔδωκεν αὐτῇ τὸ ἔθνος, νὰ συντάξῃ δηλαδὴ σύνταγμα πολιτείας τοιοῦτον, ὥστε νὰ εὖρῃ καὶ ὁ ἔσχατος πολίτης ἐγγύησιν τῆς ἐλευθερίας του, καὶ κέντρον διεγείρῃ τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις αὐτοῦ πρὸς ἐπίτευξιν τῆς προόδου αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ἔθνους ὁλοκλήρου; Γινώσκει τάχα ὅτι τὸ πολίτευμα δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ τὸ μέσον δι' οὗ αὕτη δύναται νὰ ἐπιτύχῃ καὶ ἐλευθερίαν καὶ πρόοδον; πολλοὺ γε καὶ δεῖ. Ἐφωράθη ἐν τῷ ἐμφυλίῳ πολέμῳ τοῦ Ἰουνίου, ὅτι ὑπὲρ τῶν ἰδίων μεριμνᾷ, ὥστε ὀλίγου δεῖν νὰ διασπάσῃ τὴν ἀρτισύστατον καὶ μικρὰν ἡμῶν κοινωνίαν, ἥτις ἐσώθη χάριν τῆς

ἠθικῆς καὶ ἐν μέρει ὕλικῆς ἐπεμβάσεως τῶν ξένων. Καὶ ἐὰν ἡ ἐκ τῆς ἀντιδράσεως τῶν ἰδιοτελῶν βουλῶν τοῦ παρελθόντος ἀπορρέουσα συνέλευσις ἀπεδείχθῃ τοιαύτη, ὥστε τὸ ἔθνος ὁλοκλήρῳ νὰ περιμένη ἀνυπομόνως τὴν λήξιν αὐτῆς ἵνα σωθῇ ἐκ πολλῶν δεινῶν, τίς δύναται νὰ ἐλπίσῃ μετὰ τινος πιθανότητος ὅτι αἱ μέλλουσαι νὰ ἀντικαταστήσωσιν αὐτὴν βουλαὶ δὲν θέλουν εἶσθαι ἂν οὐχὶ ἀκριβεῖς ἐγγυήτριαι τῆς ἐλευθερίας τοῦ πολίτου, τοῦλάχιστον μὴ ἐπιζήμια τοσοῦτον ὅσον ἡ συνέλευσις;

Τίς οὖν δύναται νὰ προλάβῃ τὴν ἐπικειμένην παράλυσιν τῆς πτωχῆς ἡμῶν κοινωνίας; οὐδεὶς ἄλλος εἰμὴ ὁ Βασιλεὺς. Ἡ παραδοχὴ τοῦ ψηφίσματος, ἡ ἐν μέρει ταπεινώσασα τὴν βασιλικὴν γοητεῖαν ἐχάραξε τὴν ὁδόν. Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ἐφημερίδι *la Grèce* ἄρθρον τι ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ ἐξυμνεῖ τὴν εὐλακρίνειαν τῶν βασιλέων τῆς Ἀγγλίας· καὶ ἡμεῖς τὴν εὐλακρίνειαν ταύτην ὑπομιμνήσκομεν ἐν ταῦθα. Ὅταν ὁ ἐξ Ὀλλανδίας Βασιλεὺς Γουλιέλμος Γ' ἤρε τὸν πόλεμον κατὰ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' τῆς Γαλλίας, οὐχὶ χάριν τῆς πολεμουμένης πατρίδος τοῦ Ὀλλανδίας, ἀλλὰ τῆς θρησκευτικῆς ἀρχῆς, οἱ μεγιστᾶνες τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἐκλινον γόνυ ἐνώπιόν του ἱσταύοντες ἵνα πάσῃ τὸν πόλεμον, ἅτε ἐπιζήμιον τῇ Ἀγγλίᾳ· ὁ Γουλιέλμος ἔλεγεν αὐτοῖς· «οὕτω νομίζω καλὸν ἄλλως φεύγω.» Ἀλλ' οἱ Ἀγγλοὶ ἐνθουσιάζοντο τὰ ἐκ τῆς Κρομβελλικῆς δημοκρατίας δεινοπαθήματα ἐκλιναν τὸν αὐχένα καὶ ἀφῆκαν τὸν ἀγαθὸν ἐκείνον Βασιλέα τῶν νὰ πράττῃ τὸ δοκοῦν. Οὕτω καὶ ὁ Βασιλεὺς ἡμῶν μὴ θέλων νὰ ἴδῃ τὴν Ἑλλάδα πρότυπον ἀναρχίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρέπει νὰ εἴπῃ· «τοιοῦτον ἐννοῶ τὸ παλί-»
«τευμα, ἄλλως φεύγω.»

Ὁ εὐλακρινῶς κηδόμενος τῆς ἐδραιώσεως τῆς βασιλείας ὀφείλει, νομίζομεν, νὰ ἀποκρούσῃ πᾶσαν πολιτικὴν ἀδράνειαν. Ἡ ἐλπὶς ὅτι διὰ νέας δοκιμασίας τὸ ἔθνος συνερχόμενον ἐν ἑαυτῷ θέλει περαδῶσει ἀδέσμευτον τὴν νομοτελεστικὴν ἐξουσίαν πρὸς ὃν ἐξ ἀνάγκης ἀρμόζει, εἶναι ματαίᾳ· οἱ ἔχοντες ἀτυχῶς ἐπὶ τὸν πνεύματος τῶν πολλῶν εὐρίσκουσι τὸ ἴδιον συμφέρον ἐν τῷ κοινοβουλευτικῷ συστήματι τῷ μὴ ἐφαρμοζομένῳ· διὰ δὲ τὸ ἀνεφάρμοστον θέλουν πάλιν ἐνοχοποιεῖ ἄλλον τινά ὅπως καλύψωσι τὴν ἀληθῆ αἰτίαν. Ἡ ἀναβολὴ ἄρα πάσης εὐλακρινῶς ἐνεργείας, ἡ εἰς τὸν χρόνον ἐλπίς, ἡ προσδοκητικὴ μέθοδος (*méthode expectante*) ἐν τῇ πολιτικῇ εἶναι αὐτόχρημα σόφισμα πολιτικόν, τὸ καλούμενον παρὰ τοῦ περὶ πολιτικῶν σοφισμάτων συγγράφαντος **Dumont (de Genève)** σόφισμα ἀναβλητικὸν (*sophisme dilatoire*). Ὅθεν ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ ἔθνους εἰς τὸν χειμαρρὸν τῆς

κοινοβουλευτικῆς ἀταξίας διεγείρει ὑπόνοιαν, ἣν θέλει ὁ χρόνος βεβαιώσῃ.

Ὁφέποτε δὲ ἐπιψηφισθῇ καὶ ἐπικυρωθῇ τὸ τοῦ 1844, καὶ ἔτι μᾶλλον τὸ παρὰ τῆς ἐπιτροπῆς συνταχθὲν πολίτευμα, νομίζω, κρίνων ἐξ ὧν ἐμπροσθεν διέλαθον, καὶ ἐκ τῆς προηγουμένης ἅμα συνταγματικῆς πορείας, ὅτι ἡ διασκευὴ τοῦ συνταγματικοῦ δράματος τῆς πολιτείας ἡμῶν ἔπεται ὡς ἑξῆς.

Εἰ μὲν ὁ Βασιλεὺς ὑπαίκων εἰς τὸ ὑπὸ τινων ὑπαγορευόμενον δόγμα, « ὁ Βασιλεὺς βασιλεύει ἀλλὰ » δὲν κυβερνᾷ » διορίζει τὸν ὑπὸ τῆς βουλῆς ὑποδεικνυόμενον πρωθυπουργόν, δύνω τοῦ δράματος φάσεις θέλουν ἐκτυλίσσεσθαι· ἡ τὰ ὑπουργεῖα μὴ ἀρέσκοντα τῇ βουλῇ θέλουν μεταβάλλεσθαι ἀνά βραχὺ διάστημα χρόνου, πᾶσα δὲ ὑπηρεσία θέλει παρᾶλῃ, ἡ ὁ πρωθυπουργὸς συμπηγνύων ἀδιάσειστον πλειονοψηφίαν ἐκ τῶν συμφατριαστῶν του θέλει κατέχει τὴν ὑπουργικὴν θέσιν ἐπὶ πολὺν χρόνον. Ἀλλὰ πρὸς ἐπίτευξιν τούτου θέλει ἀναγκάζεσθαι χαριζόμενος τοῖς πολιτικοῖς καλουμένοις φίλοις αὐτοῦ, τὸν μὲν νόμον πολλάκις νὰ παραγκωνίσῃ διορίζων ἀναξίους ἐκτελεστὰς καὶ δικτηρῶν ἀνικάνους καὶ ἀμφιβόλων ἡθῶν ἀνθρώπους, τὴν δὲ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐπιβροχὴν τῶν ὑποστηρικτῶν του νὰ διατηρῇ διὰ πάσης θυσίας καὶ παντὸς μέσου. Πασιγνώστον δὲ εἶναι ὅτι οἱ πλείστοι ἐκ τῶν ἐν τῷ παρελθόντι βουλευτικῇ θέσιν ἐπιδικιόντων ἐπεθύμουν, οὐχὶ ὑπόληψιν διὰ τῆς ἀρετῆς των ἢ παιδείας, ἀλλὰ ἐπιβροχὴν, δύναμιν δηλαδὴ καὶ ἐξουσίαν διὰ ἰδίων ἀνθρώπων ἐν ταῖς ἀρχαῖς διοριζομένων. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ πρωθυπουργὸς δὲν ἔχει μὲν τὴν ἀναγκαίαν αὐθεντίαν πρὸς στήριξιν τοῦ νόμου, εὐδαιμονοῦν δὲ αὐτὸν ἐν μέρει χαριζόμενος, ἡ πολιτεία οὐδὲν ἄλλο ἔσεται, εἰμὴ κράμα δεσποτισμοῦ καὶ ἀναρχίας. Ὁ δὲ ἀνώτατος ἄρχων ὑπαίκων τῷ συνταγματικῷ εὐθιμῷ θέλει διατηρεῖ τὸ ὑπουργεῖον τὸ τῆς βουλῆς τὴν ἐμπιστοσύνην χάρον, καὶ ὡς ἄλλος Μικάδω θέλει διασχεδάζει, ὁ δὲ πρωθυπουργὸς ἰαπωνικῶ τῷ τρόπῳ ὡς ἄλλος Ταϊκούμ θέλει κυβερνᾷ καὶ χρεῖας τυχοῦσας τυραννεῖ. Αἱ δὲ ἄλλαι φατρίαι βοηθούμεναι ὑπὸ τῆς ἐξανισταμένης κοινῆς γνώμης κατὰ τοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος θέλουν συνδυάζεσθαι οὐχὶ ἐπὶ σκοπῷ κοινῆς ἀπαλλαγῆς, ἀλλ' ἐν συνθέσῳ χυδαῖας φιλαρχίας, ὡς ἔλεγεν ὁ Λαμαρτίνος περὶ τῶν πολεμοῦντων τὸ ὑπουργεῖον **Molé**. Συλλέγουσαι δὲ τοὺς Ἀνδοκίδας καὶ Ἀγοράτους των διὰ ληστειῶν, στάσεων καὶ τοιούτων μέσων θέλουν προσπαθῇ νὰ ἀντικαταστήσωσι τὴν ἐν τοῖς πράγμασι φατρίαν, μέχρις οὐ ἐκ περιαγωγῆς ὑποστῶσι καὶ αὐταὶ τὴν αὐτὴν τύχην. Ἡ δὲ πολιτεία ἔσεται αὐτόχρημα Στασιωταία κατὰ τὴν Πλατωνικὴν λέξιν.

Εἰ δὲ καὶ ὁ ἀνώτατος ἄρχων θελήσῃ νὰ παραβλέψῃ τὴν κυβερνώσαν πλειονοψηφίαν, φοβούμενος ἐκμηδένισιν ἢ καὶ ἐξοθέλισιν, καὶ ἀποφασίσῃ, ἐάν μάλιστα τύχῃ τις ὑπουργὸς αἰσυμνήτου θέσιν ἀρεγόμενος, τὴν παῦσιν τοῦ ὑπουργείου καὶ τῆς φατριαζούσης βουλῆς τὴν διάλυσιν, ἡ ἐκπίπτουσα φατρία θέλει κραυγάζει, ὅτι κατεστράφησαν αἱ συνταγματικαὶ ἐλευθερίαι, ὅτι ἐπεμβάσεις, καλπανοθεύσεις, ἀρπαγαὶ καλπῶν, δόλοιοι τρόποι ἔφεραν ἐν τῇ βουλῇ ἄλλους ἢ τοὺς γνησίους ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ. Προβλέπων δὲ ὁ Ἡγεμὼν ὅτι ἐν τῇ αὐτῇ κατηγορίᾳ θέλει εὑρεθῇ καὶ ἀπέναντι τῆς ἄλλης μερίδος τῆς εἰς τὰ πράγματα περισσομένης, θέλει ἀναγκάζεσθαι νὰ συλλέγῃ καὶ προσοικοιοῦται τοὺς τιμιωτέρους καὶ ἱκανωτέρους τῶν πολιτῶν, καὶ ἴσως θέλει θυσιάζει ἐν μικρὸν μέρος τῆς δικαιοσύνης ἵνα διατηρῇ σῶον τὸ ὑπόλοιπον πρὸς κατίσχυσιν τοῦ ὑγειεστεροῦ μέρους αὐτῆς, καὶ πρὸς παγίωσιν τῆς τάξεως ἄνευ τῆς ὁποίας πᾶσα ἐλευθερία νεοσχεῖ. Ἀλλ' ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ αἱ φωναὶ τῶν φατριῶν κατὰ τῶν ἀφωσιωμένων θέλουσιν ταραττεῖ τὴν κοινωνίαν καὶ τέλος πρὸς ἐξαγωγὴν τοῦ παρ' ἡμῖν κοινοβουλευτικοῦ δράματος δὲν θέλει χρευσθῇ, εἰμὴ μικρὸς χρυσὸς δάκτυλος ξένης χειρὸς ἵνα ἀνατρέψῃ ἐκ νέου τὸ ἐτοιμόρροπον οἰκοδόμημα.

Τοιαυτὰ τινα προβλέποντες οἱ τῆς Τουρκίας φίλοι οὐδέποτε ὑπεξέλασαν συνταγματικὰς ἐλευθερίας ἐν αὐτῇ ἐνθα μάλιστα πλείστοι Ἕλληνας καὶ πολλοὶ ἄλλοι χριστιανοὶ ὑπὸ τοῦ Κουρανίου μαστιζόμενοι ἠθελαν εὖρε ἐγγήσιν τινα τῆς προσωπικῆς των ἐλευθερίας.

Ἡμεῖς δὲ, φοβοῦμαι, μὴ διὰ τοῦ ἐπιβληθέντος κοινοβουλευτικοῦ συστήματος περιέλθωμεν εἰς χειρωνα κατὰστασιν τῶν μεσημβρινῶν κρατῶν τῆς Ἀμερικῆς ἐνθα αὐτοὶ οἱ ἐν τῷ κοινοβουλίῳ δεμωκρατικοὶ ἀντιπρόσωποι τὴν ἐλευθερίαν νοθεύουσι, τὴν ἀναρχίαν παράγοντες καὶ πᾶσαν πρόοδον ἐμποδίζοντες· ἢ εἰς τὴν αὐτὴν ἀνώμαλον θέσιν τῆς Βρασιλίας, ἐνθα τὸ ὑπουργεῖον ἀναγκάζεται νὰ ἐπεμβάινῃ εἰς τὰς ἐκλογὰς, ὡς λέγει ὁ χρόνον τινα αὐτὸς διατρίψας φυσιοδίφης **Bates** (1), ὅπως ἀπαλάττῃ τὸ βουλευτήριον ἐκ τῆς εἰσβολῆς βαναύσων ἀνθρώπων, τοῦ ἀνωπάτου ἄρχοντος τοῦ παρὰ πάντων ἐγκωμιαζομένου διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ ἀγαθότητά του ἐπιτρέποντος, ὡς φαίνεται, ἢ ἴσως καὶ ἐπινεύοντος.

Περαιόντες τὰς μελέτας ταῦτα, εὐχόμεθα, ἐάν τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα ἐπικυρωθῇ, νὰ ματαιωθῶσι δι' ἀγνώστου ἡμῖν τινὸς ἐνεργείας τὰ θλιβερά πρὸς τὴν πατρίδα συμπεράσματα τὰ ἐκ τῶν ἡμετέρων κρίσεων ἀπορρέοντα. Πλὴν ἀτυχῶς λόγοι φυσιολογικοὶ, ἱστορικοὶ, πολιτικοὶ, φιλοσοφικοὶ, τρικυμία

(1) *Revue des deux mondes*, juin 1863.

λόγων ὑποχρεοῖ ἡμᾶς ἀνευδοιάτως νὰ συμπεράνω-
μεν, ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο δὲν ἐγγυᾶται, δὲν σώζει
τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν, οὐ μὴν ἀλλὰ ἀντιτάσσεται εἰς
τὴν εὐημερίαν τῆς πατρίδος, ἀντιπράττει εἰς τὴν
πρόοδον τοῦ ἔθνους.

Λυπούμεθα, ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι λεκίνουσιν ὅπως οὖν
τὴν κοινοβουλευτικὴν φιλοτιμίαν ἀνδρῶν εἰλικρινῶς
προσθεύοντων ὅτι τὸ εἰρημένον σύστημα θέλει ὡφε-
λῆσαι τὴν πατρίδα, ἀλλὰ παραδόξως πῶς παρὰ τοῦ
ἀνωτάτου ἄρχοντος τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ ἀπαιτούν-
των ἐννοοῦμεν δὲ ὅτι αἱ ἐκ τῶν εἰρημένων λόγων
ἐκπορευόμεναι ἀλήθειαι εἰσὶ λίαν πικραὶ εἰς τοὺς
κατὰ ἀντίφρασιν φιλελευθέρους, τοὺς ἐπιζητοῦντας,
δηλαδή, ἐν τῇ κοινοβουλευτικῇ ἀνωμαλίᾳ τὸ ἴδιον
συμφέρον πρὸς βλάβην τῆς πατρίδος καὶ ζημίαν τῆς
ἐλευθερίας. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ κρύψωμεν τὰς ἀ-
ληθείας ταύτας, διότι θεωροῦμεν τὴν μὲν φιλοπα-
τρίαν, τὴν μεγίστην τῶν ἀρετῶν, τὴν δὲ ἐλευθερίαν,
τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν.

Α. ΠΑΛΛΗΣ.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ.

... Τὸν Ἀνδρέαν Λόντον ἐγνώρισα πρὸ τοῦ ἀ-
γῶνος, ὅτε αὐτὸς τε, ὁ Παλαιὸν Πατρὸν, ὁ Ἀση-
μάκης Ζαήμης, ὁ πατήρ μου καὶ ἄλλοι, συνελθόν-
τες εἰς τὴν ἐν Προποντίδι Ἀντιγόνην, εἰς τὴν μονὴν
τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Ἀκτῆμονος, συνεσκέπτοντο
μακρὰν τῶν κρατούντων (1). Συνεσκέπτοντο δὲ οὐχ
ὑπὲρ τῶν ἰδίων συμφερόντων, ἀλλὰ πῶς, ἐλευθε-
ροῦντες τὴν πατρίδα, νὰ καταλίπωσι κληρονομίαν
εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν, ὡς καὶ τῶντι κατέλιπον οἱ
εὐποροὶ ἐκεῖνοι ἄνδρες, τὴν γύμνωσιν καὶ τὴν πεί-
νην. Ὅσάκις μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὀκτωβρίου
ἔτυχε ν' ἀπαντήσω οὐκ ὀλίγους τὸ πρὶν βακενδύ-
τας, καὶ λευκὰ φοροῦντας χειρόκτια καὶ ἐπ' ὀχημά-
των κυλισμένους, καὶ ὁμῶς στομφάζοντας ὅτι ἐγέ-
νοντο θύματα ὑπὲρ τῆς πατρίδος, καὶ ἄκων ἐδά-
κρυσαν ἀναπολήσας ποσάκις ἡμεῖς ἐκοιμήθημεν νή-
στεις, καὶ ἐπὶ πόσα ἔτη ἐπλανήθημεν φθειριῶντες
εἰς ὄρη καὶ σπήλαια καὶ ὅπας τῆς γῆς ὑπὲρ τῆς πα-
τρίδος ἐκείνης, τῆς ὁποίας τὰς σάρκας σπκράττου-
σιν αὐτοὶ σήμερον ὅπως τρυφήσωσι καὶ κορεσθῶσιν
ἀπ' αὐτῶν.

Εἰ καὶ ἤμην τότε μειδάκιον, ἐπειδὴ ὁμῶς συγ-

(1) Ἀνάγνωθι περὶ τῶν ἐν Ἀντιγόνῃ συσκέψεων καὶ
τὰ ἐν τῷ Ε' (σελ. 452) καὶ Η' (σελ. 380) τόμῳ τῆς
ΠΑΝΔΩΡΑΣ ὑπομνήματα.

κατωκήσαμεν πολλοὺς μῆνας καὶ καθ' ἐκάστην σχε-
δὸν συνεγευόμεθα, τὸ ἥθος τῶν τριῶν ἐκείνων Πε-
λοποννησίων ἐνεχαράχθη εἰς τὴν μνήμην μου. Ὁ
Παλαιὸν Πατὴρ ἦτο καθάριος, προσηνής, ἀστείος
καὶ ἐτέρπετο ἐπιδιδόμενος συνεχῶς εἰς ἀλυσίαν. Καὶ
ἐπειδὴ ἡ ἄγρα ἡστόχει συνήθως, κατεγέλων αὐτοῦ
οἱ λοιποὶ, ὁ δ' ἐμὸς πατήρ καὶ οἱ ἀρχαίων στίχων
ἐπεμπεν αὐτῷ παιδιᾶς χάριν συνταγὰς διαγραφού-
σας, κατὰ Δειπνοσοφιστὴν, τὸν τρόπον τῆς ὀψαρτύ-
σεως τῆς ἀθηράτου θήρας.

Ὅλως ἀντίθετος τὸ ἥθος ἦτο ὁ Ἀσημάκης Ζαή-
μης. Φορῶν ἐνδυμα ἀσιατικὸν ἐνευε τὴν κεφαλὴν
ὑπ' ὀγκῶδες καλπάκιον· ἐμβριθὲς δὲ ἡ βαρὺ μᾶλ-
λον ἔχων τὸ πρόσωπον, οὐδέποτε ἡστειεύετο, ἀλλὰ
καὶ οὐδέποτε ἐμειδία. Σπανίως ἤνοιγε τὰ χεῖλη πρὸς
ὁμιλίαν, ἀλλὰ καὶ ὅτε ἤνοιγεν αὐτὰ, ἐφάνετο φο-
βούμενος μὴ δραπετεύσῃ πολλαὶ συλλαβαὶ ἐκ τοῦ
ἔρκους τῶν ὀδόντων αὐτοῦ.

Ὁμιλητικώτερος πάντων τῶν ἄλλων καὶ ἐξαίρε-
τως φιλομειδῆς ἦτο ὁ Ἀνδρέας Λόντος· ἡγάπα τὴν
εὐθυμίαν, τὰ ἄσματα, τὰ συμπόσια, καὶ καθ' ἐσπέ-
ραν σχεδὸν καθήμενος πρὸ τῆς πύλης τοῦ μοναστη-
ρίου, προσέταττε τοὺς φουστανελοφόρους αὐτοῦ τε
καὶ τῶν ἄλλων νὰ χορεύσῃσι τραγωδοῦντες. Τὸ πα-
τριωτικόν, «Κάτω ἔς τοῦ Βάλτου τὰ χωριά,» καὶ τὸ
ἄλλο τὸ εὐτράπελον, «Νὰ σᾶς δεῖξω, βρε παιδιὰ,
πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπὲρι τοῦ διαβόλου οἱ καλογέ-
ροι,» καὶ τὴν ὥραν ταύτην ἀντηχοῦσι λιγυρὰ εἰς
τὰ ὠτά μου.

Καὶ τὰ μὲν συμβούλια αὐτῶν ἐγίνοντο κατ' ἰδίαν.
Ὁ δὲ Λόντος συνεζήπτε μετὰ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς τὸν
πρὸς τὴν Ἑλλάδα τῶν περιστώτων ἔρωτα, ὅσάκις
ἤκουεν αὐτὸν ἐξιστοροῦντα τὸ πάλαι μεγαλεῖον τῆς
πατρίδος.

Ἀλλὰ τὴν ἐνθερμον φιλοπατρίαν τοῦ ἀνδρὸς ἐξε-
τίμησα κατὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς 3 Σεπτεμβρίου
καὶ μετ' αὐτήν. Τὰ κατὰ τὴν μεταπολίτευσιν ταύ-
την θέλω δημοσιεύει χάριν τῆς ἱστορίας ἄλλοτε,
διότι μόνος ἴσως μεταξὺ τῶν ἐπιζώντων ὑπηρετῶν
τοῦ δράματος γινώσκω ταῦτα ἀκριβέστερον καὶ
τοῦτο, οὐχὶ διότι ἡ ἐμὴ σύμπραξις ἦτο τῆς τῶν
ἄλλων ἰσχυροτέρα, ἀλλὰ διότι ἀπητάρτο κάλαμος
πιστὸς καὶ δραστήριος.

Ὁ κυριώτερος τῶν σκοπῶν τῆς μεταβολῆς ἦτο
τῶν Βαυαρῶν ἡ ἀποπομπή. Ἡ ἀποπομπή θὰ ἦτο,
κατ' ἐμὲ, ἀσύμφορος, ἂν οἱ ἀποπεμφθέντες ἦσαν
ὅποιοι οἱ περὶ τὴν ἀντιβασιλείαν, οἱ προικίσαντες τὴν
Ἑλλάδα διὰ νόμων οἵτινες, πρὸς θλίψιν τοῦ ἡμετέ-
ρου τύφου, ὡς καὶ ἄλλοτε ἔλεγον, πολὺ ἔτι θὰ ἡνιο-
χίσωσιν ἡμᾶς· ἀλλ' αὐτοὶ ἐκ μικρῶν καὶ ταπεινῶν
ὀρμώμενοι, ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ τὴν παιδείαν
καὶ τὴν πείραν καὶ τὴν ἀγωγὴν κατώτεροι ἡμῶν.